મુકરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; તમામ
પાઠના સવાલ તથા સાર; મુખ્ય કલાકાની
ભુતળ; અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર ડ્રિલ.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનુ ઠેકાણુ—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનુ ઠેકાણુ—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ,
છાપવાનુ ઠેકાણુ—'શંકર' પ્રી. પ્રેસ ચૌટાના પુલપર—સુરત.

સવત ૧૯૮૦] કિમત રૂ. ૦-૭-૬. [સને ૧૯૨૪

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કંપની કૃત.

૨૧૨૨૮

ચોથી ચોપડીનો અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજાધિરાજ
સંગીન=મજબુત, જોરાવર
પુરાતન=ઘણું જુનું
ચરિત્ર=વૃતાંત, હેવાલ
જયેષ્ઠ=મોટા
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ પ્રાંતનો રાજપુત્ર
ઇલ્કાબ=ખિતાબ
[illegible]લસ=ખુલ્લા મનના
નૌકાશાસ્ત્ર=[illegible] ચલાવવાની કળા
યોજના=ગોઠવણ
અત્યંત=ઘણોજ
તાલીમ=કેળવણી
પ્રવાસ=મુસાફરી
પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી વળવુ તે
ચાલુ=કાયમ
પદવી=ઓદ્દા
પ્રવીણ=માહીતગાર
નિર્ણય=ઠરાવ
ક્રમે ક્રમે=એક પછી એક
બાંધો=બંધારણ
નિર્માણ=નક્કી
યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
આદરસત્કાર=આવકાર; પરોણા ચાકરી
લથડવા=કમજોર થવા
રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી પર બેસાડવાની ક્રિયા
પાયતખ્ત=રાજધાનીનુ શહેર
આબાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ? [illegible] ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ [illegible]ના વડીલ બંધુનુ નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની [illegible] આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી ? [illegible] આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન [illegible] સાથે થયુ હતુ ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ [illegible] શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમા ક્યારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ [illegible]ર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાડ[illegible] રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ ! હિંદુસ્તાનમાં કયે [illegible]દિવસે થઇ અને ક્યા થઇ ? આપણો ધર્મ શુ છે ? સાર– શહેનશાહ

પાંચમા જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ઘણાં વર્ષ જીવો એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨.	મુલાકાત=મેળાપ	અંગરખો
સ્વામીભક્તિ=ધણીપર	શરણાગત=શરણે આવેલો	પ્રસંગ=વખત
પ્રેમભાવ, ધણીનીસેવા	બાજુએ મૂક્યો=વિસારી	ચેત્યો=સમજ્યો
નાગોર=અજમેર, (એ	દીધો	ખંજર=જમૈયો
રજપુતસ્તાનમા છે)	ખાસ=ઘણો	પ્રાણ લઇશ=મારી
થાણું=કચેરી	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	નાખીશ
ઘેરો ઘાલ્યો=કબજે કર્યું	ગુપ્ત=છાની	મ્યાન=ઘર
લડત=લડાઇ, યુદ્ધ	ઝપાઝપી=કાપાકાપી,	નમ્રતા=નમનતાઇ
બચાવ=રક્ષણ	કતલ	મુજરો=સલામ
સબર=આશા, ભરોસો	જીવને જોખમ લાગશે=	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
શરણે ગયો=તાબે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	સોગન=કસમ	ઉદાહરણ=દાખલો
જયપુર=જેપુર	કુશળતા=સુખાકારી	નીમકહલાલ=જેનું ખાય
મુકામ=ઠેકાણું	સમાચાર=ખબર	તેનુ ભલું ચાહનાર
કપટી=દગલબાજ	ઝભ્ભો=જુનો ઢીલો	જીન=કુતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો ? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો ? અને શા માટે ? ઘસરીસીંગ ક્યાનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઘસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં ક્યાંથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઘસરીસીંગે પોતાના

સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખવી શકાય નહિ ? સાર—જેનું લૂણ ખાધુ હોય તેનુ હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

-પાઠ ૩.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી નીકળેલા કુળમા પેદા થએલા
પ્રખ્યાત=નામીચા
લગભગ=આશરે
અવતર્યો=જન્મ્યો
રિવાજ=ધારો, રીત
ભાવ=હેત, પ્યાર
ઓઠાગ=માદી
ધાસ્તી=બીક, શક
પક્ષપાત=તરફદારી
ધક્કો=નુકસાન
ખેદ=દીલગીરી
યુક્તિ=તદબીર, કળા
પાયમાલ=છેક નાશ થએલો હોય એવો
ઉદાર=સખી
હૃદય=અંતઃકરણ, મન
પાણી પાણી=નરમ
ઝળ ઝળી આ=આંખમા પાણીનું ભરાઇ આવવું
ગોઠવણ=તજવીજ
ભલે=સુખે, નિર્ભય
આડે=વચ્ચે
પણ=બાધા; નિયમ
ક્ષણે=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામા જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરે=ધીરે ધીરે પાણી વહે તે વહેણ
ઘુંટડો=મોમા માય એટલું
શૂરવીર=બહાદુર
કામગીરી=નોકરી
વીત્યા=ગયા
દેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકાશે
ટેક=લીધેલુ પાળવુ તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયુ કુળ ઉચુ ગણાય છે ? માબાપનું કયા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનુ પ્યાલુ શા માટે ફેંકી દીધું ? બે છોકરામાથી કયો છોકરો આપકર્મી ? સાર—માબાપનુ મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવુ.

પાઠ ૪.

માનવું=કબુલ કરવુ
કંઠમાળ=[illegible] ને ગૂમડાં

ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂખ્યા રહેવું તે
વેઠવો=ખમવો
વિકરાળ=બિહામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણે વાયે=સવાર થતે
ઠર્યું=નક્કી થયું
કોપ=ગુસ્સો, રીસ
પૂર્ણ=પુરું
ખોળે માથું મૂકીશ=શરણે રહીશ
આશિષ=આશિર્વાદ
વિજોગ=જુદું પડવું તે

સાજવાજે=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ, રક્ષણ
મુઝાવું=મનમાં બળવું.
વસમું=ઘણું કઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત
વિનતી=અરજ
ચલણ=સત્તા
ઝૂરી ઝૂરીને=મનમાં બળી બળીને
નમન કર્યું=બે હાથ જોડ્યા, પગે લાગ્યા.
સોંપણું=સપુરત

હૈયું ભરાઇ આવ્યું=આંખમાં આંસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમાં પહેરવાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છા ખાઇ=બેભાન થઇ
તીરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
બેશુદ્ધ=બેભાન
પ્રાણ ત્યાગ કીધો=મરી ગયા, સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો? કૈકેયીનો કોણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે? રામ વનવાસ શા માટે ગયા? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઇએ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે? બંધુ કેવા જોઇએ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો? વનવેશ તે શું હશે? સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે, માબાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

પિડાતા માણસ

દુકાળીઆ=ભૂખથી
દુબળા=કમજોર
પેટપુર=જોઇએ તેટલું,
સુકાઇ ગયા=લેવાઇ ગયા

એંજીન=વરાળથી ચાલતો સંચો
કુદરતી=ઈશ્વરે મૂકેલી
કાયમ=ચાલુ
ગરમી માપવાનું યંત્ર=થર્મોમીટર
ધરી=જે દાંડી પર પૈડું ફરે છે તે, આક, આંસ

નિરંતર=હંમેશાં
નાડી=નાડ
ઉછળે છે=ધબકે છે
અંગ=ભાગ
સમાગ=દુરસ્ત
તર=મલાઇ
સાકર=મીઠો પદાર્થ, ગળી ચીજ

ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
દુરસ્ત=સાફ
ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
જુદી જુદી વાની=જુદી જુદી વસ્તુ.

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવા હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું? એન્જીન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ ખાવાથી ઉત્પન્ન થાય છે? ચરબી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરબી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.

આછીપાછી=કમજોર થઇ
નિસાસા=નિ:શ્વાસ

ભંકવાટ=સવારો
હોય=કપડે
મસાલો=તેજાનો

અગરીઆ=મીઠું પકવનાર
અગર=મીઠું પકવવાની જગા

પીંજતાં=કપાસમાંથી	કરનાર	પુરી પાડે છે; તંગી
કપાસીઆ છુટા પાડતા	નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલુ	મટાડે છે
કાંતતા=સુતર બનાવતા	ગરજ=મતલબ	સમાધાન=ગુચવણ કે
વણકર=વણવાનુ કામ	ગરજ સારે છે=ખોટ	ચિંતાનુ મટવુ તે

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કેણે ને શી રીતે કીધું ! સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઇની સાથે બુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૭.	ભૂલીને=વીસરીને	વાંકુ બોલી=ઇનકાર
મુખે=મોઢે	વણતોલ=ઘણીજ	કરી, ના કહી
વેર્યાં=નાખ્યાં	અન્યાય=ગેરઇન્સાફ	ભાળે=જુએ
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા
નસીબે=દૈવયોગે	ધીરીને=ઉધાર આપીને	માટે અરજ.
નીચા નમી=નીચા વળી	દુઃખીઓ=હેરાન	સદ્ગુણ=સારા લક્ષણ
વીણીશું=એક એક લઇશ	આબરૂ=ઇજ્જત.	ચિંતા=ફીકર
અત્યારે=હમણાં	પાખી=વગર	ચટપટી=ગભરામણ
ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી	ધીરેલા=આપેલા.	અટપટી=ગુચવણ ભરેલી
વિપત=આપદા, દુઃખ	નવ અલે=ન આપે	મા'લે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૮. આજ અને કાલ.

નસીબે ખુશી થઇને રસ્તામા ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યા, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશુ ? ભાઇ હમણા આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમા કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબના ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો

વને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે મતલબ કે સારા કામ કરતાં દુ:ખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ બેઠો રેવુ નહિ (૨) ઉપકાર ભૂલી જઇને આપણુ ખરાબ કર્યું હોય અને આપણને દુ:ખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશુ ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઇન્સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને. મનમાથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવુ હોય તો ક્યારે લડવુ ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે, (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણુસ પૈસા વગર દુ:ખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઇ હમણાજ આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણુસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાકું બોલે, અને સામુ પણ જુએ નહિ તેવા, માણુસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે, (૬) સારા ગુણના ઘણા કામો કરવા છે પણ વ્યવહારમા વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવા ? ભાઇ હમણા આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો,, ફીકર, ગભરામણ, ગુચવણ ભરેલી પોતાની મેળે મનમા આવે તો તે મનમા જઇને ક્યારે આનંદથી રહે ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સાર— સારાં કામ આજેજ કરવા અને નઠારા કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નઠારા કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.	પારખ્યુ=ઓળખ્યું	સાધુ
અવલોકન=બારીક તપાસ	કેણી મેર=કઇ તરફ	ઝાડો=ઝડતી, તપાસ
ખોડુ=લંગડુ	જવાહીર=કીમતી રત્નો (હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)	તપાસ=શોધ
લાધ્યુ=પીઠપર મૂક્યુ		સાક્ષી=સાહેદ
ધારી ધારીને=તાકી તાકીને	ફકીર=સાંઇ, મુસલમાન	જાદુગર=જંત્ર મંત્ર કે અજાએબી ભરેલા

ઐશ કરનાર; ઉધામી
સજા=શિક્ષા
નવાઇ=અચરતી,અચંબો
જાદુ=ઇલમ
બમ=બાજુ
કાણું=એક આખ ફુટેલી

હોય એવુ
આછું=થોડુ
લંગડુ=ખોડુ
અનુમાન=વિચાર કરીને અટકળ કરવી તે
બમણુતી=ગણુગણુ અ

વાજ કરતી
વેરાય=કણુ છુટા પડે
ઢોળાય=છલકાય
શાબાશી=ધન્યવાદ
ફેર=તફાવત
ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણુ મળ્યુ ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનુ અનુમાન ખરૂ હતુ કે ખોટુ ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી ? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શુ ફાયદો ? સાર—હરેક માણસે હરેક વસ્તુ બરોબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯
ભલામણુપત્ર=સિફારસ-
 નો કાગળ
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર
ખોળ=શોધ
વર્તમાન પત્ર=ચાલતા
 વખતના સમાચારનુ
 છાપુ, ન્યુસપેપર.
જાહેર ખબર=છપાવીને
 ખબર આપવી તે
પસંદગી=પાસ
મહેરબાની=કૃપા

ભલામણુ=સિફારસ,
 લાગવગ
લાયકી=લાયકાત
લૂછી=સાફ કરી
જાજમ=જાડુ બિછાનું
વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણુ
સ્વચ્છતા=ચોકખાઇ
દીસી=દેખાઇ, જણુાઇ.
વિચારવંત=સમજુ.
સ્થિતિ=હાલત, દશા
વિનય=નમ્રતા
સભ્યતા=સભ્યતાઇ

રીતભાત=ચાલચલગત
ઓળંગી=વટાવી
ચોકસ=સાવધ; સંભાળ
 લઇ વર્તનાર
કાળજીવાળો=ખંતીલો
ધક્કા=હડસેલા
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
શાંત=ધીરજવાળો
લક્ષણુ=ટેવ, આદત
મરોડદાર=સારા વલણુ
 વાળા
રેતદાની=રેતી ભરવાનો

ખડીઓ
સાવધ=હોશિયાર
ખુલ્લું=દેખીતું
તોલ=પરીક્ષા, તુલના

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઇએ ? લખાણ કેવું જોઇએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં ક્યા ક્યા ગુણ હતા ? તેની પાસે ભલામણ પત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતા પહેલાં તેના ભલામણપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતા તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.
ગુજરી ગયા=મરી ગયા
સંકટ=દુઃખ
ઘરેણાંગાંઠાં=ઘરેણાં વગેરે
વેચી સાટી=વેચી કે બદલો કરી
સાધન=સાહિત્ય
સમયે=વખતે
ઉદ્યમે=ધંધે
જિંદગીપર્યંત=મરતા સુધી
પર્યંત=સુધી
ભાષણ=બોલવું
ગુમાસ્તો=મહેતો
અદેખાઈ=ઝેર, કીનો
વિરુદ્ધ=સામું, ઉલટું
કસોટી=તોલ, પરીક્ષા
સોદો=માલ, સામાન
ભાવતાલ=કિંમતની પડપુછ
રવાદારગી=છુપી દલાલી કાઢવી તે
કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું સોનાનું ઘરેણું
વીસરી=ભૂલી
દળદર=ગરિબાઈ
હિટાડીએ=મટાડીએ
બોધ=ઉપદેશ
સંતાન=છોકરૂં
મિલકત=માલમતા
વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઇ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.
સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર

દરવેશ=ફરતો ફકીર, એક જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર
ત્યાગ કરીને=તજીને
તાણુ=તમાશ, ખોટ
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો
એકાંતવાસ=એકાંતમા રહેવું તે
સારવાર=બરદાસ
આખરઅવસ્થા=મરવાનો વખત
દિલાસો=ધીરજ
નામીચો=પ્રખ્યાત
બદમાસ=હરામખોર
સખ્યાબંધ=ઘણાજ
લુટફાટ=માર મારી લૂટી લેવુ તે
પવિત્ર=શુદ્ધ
દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ ચલગત
ધર્મિષ્ઠપણુ=ધર્મ પ્રમાણે ચાલવુ તે
અમર=અચળ, કાયમ
રસ્તો=ઉપાય, ઇલાજ
અશક્ય=થઇ શકે નહિ એવું
મુશ્કેલ=કઠણુ, અઘરું
ટોચ=શિખર
બોજો=ભાર
કલ્યાણુ=ભલુ.
લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર મારીને લઇ લેવુ તે
ફરમાન=હુકમ
માથે ચઢાવી=કબુલ કરી
વર્તણુક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઇ? લુટારા પાસે કેટલા માણુસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણુ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો? સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=જુઠા
અજ્ઞાની=સમજણુ વગરના
ધારે=માને
ભૂત=મરી ગયા પછી કોઇ માણુસ પ્રેત રૂપ થાય તે
ઝોડઝપટથી=ભૂતના સપાટામા આવવાથી
અરસામ=દરમિઆનમા
જીવ ભમી આવ્યો=ચકરી આવી
ચપટી ચપટી=જરા જરા
કડક=સખત
કરડી=સખત; આકરી
અંગારા=સળગતા કોયલા
ઉંધો=અવળો
ચોંટી=વળગી
મદવાડ=રોગ
પ્રયોગ=અમુક સાધન

વડ કંઇ કરી બતાવવું તે; અખતરે
ચીસ=બરાડા
સોડે=પીમળે

ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા જુદા પડી જાય
ઉતરી જાય=એ સ્વાદ લાગે
કસર=ખામી

જુગતીથી=તદબીરથી; યુક્તિથી
ભિનાશવાળી=ભેજવાળી, શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઇ કઇ જાતના વહેમ ચાલે છે? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો? નજર બાધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોટી જવાનુ કારણ શુ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ? રોગ શાથી સારો થાય છે? પાપડ બગડવાનુ, દૂધપાક ફાટી જવાનુ, અથાણું બગડી જવાનુ કારણ શું?

પાઠ ૧૩.

નજરે પડે છે=દેખાય છે
ઔકાએક=ઓચિતુ, એકદમ
મૂઠ=ચોટ
જીવ=જીવાત,
સળો=જીવાત, જીવડું
અદાવત=દુશ્મનાઇ, વેર
ભુવો=ભૂત કાઢનાર
ઉતાર=ધાન્ય વગેરે ભૂત પ્રેત કાઢવા માટે માથે ઉતારીચકલે મૂકવામા આવે છે તે

ભોપાળું=પોકળ, જુઠાણું
ડાકણ=ખરાબ નજરની સ્ત્રી, ભૂત થએલી સ્ત્રી, ચુડેલ
ચાળા=નિશાની
મસાણ=મુડદા દાટવા બાળવાની જગા
ઠુંઠું=ડાળાં પાંદડાં વગરનાઉભેલા ઝાડનુ થડ
ધડકે છે=ધમકે છે
શોરબકોર=ઘુમાટ
વીગત=વાત

વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
મછા=ઇચ્છા
મછાભૂત=મનની ઇચ્છા એજ ભૂત
શકા ડાકણ=વહેમ એજ ડાકણ
કહેવત=કહેતી
વશીકરણ=વશ કરવાની વિધા
શુકન=ધાર્યું થવાના ચિહ્ન
અપશુકન=નઠારા શુકન
તપાસ=શોધ, ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય? ઝાડ જડમૂળમાંથી

એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને કયો પ્રયોગ કરે છે ? બૈરાઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણ કાઠે ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમા કે ગામમા ભડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણ સમજાવો. વશીકરણ એ શુ છે ? શુકન એ શુ છે ? સાર—કોઇપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે. સમજુતી—જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયુ ખસી ગયુ (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાભળી કુતરુ ભસવા લાગ્યુ તેથી (ત્યાં ઘણા માણસો એકઠા થયા) ત્યા ઘણોજ અવાજ થયો તેમા કોઇ માણસ કહે છે કે મે ચોર નાસતો જોયો, એવી ખોટી વાતને લોકો લબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે ભાઇઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪.

તાગ=છેડો, અત
અપાર=પાર વગરનુ
વાવાઝોડુ=પવનનુ તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટક=કડાકા, ગડગડાટ
ચિરાઇ=ફાટી
ભયકર=બિહામણા
બનાવ=બીના
અતિવૃષ્ટિ=ઘણો વરસાદ
ફરા=બોર જેવાં પાણીના બધાયલા ટીપાં
હિમ=ઘણી ટાઢ
ધરતીકપ=જમીનનું હાલવુ તે
જવાળામુખી=બળતા મોવાળો
આનદકારી=ખુશકારક
મદ મદ-ધીમો ધીમો
નિરતર=હમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્દભૂત=નવાઇ જેવુ
ચમત્કારી=નવાઇ જેવુ
દીંગમૂઢ=તાજુબ
દીગ થઇ જઇએ છીએ=અક્કલ કહ્યુ કરતી નથી
છેવટ=આખર
અનત=પાર વગરના
ઘોડા=મોટી હેળો
મોજા ઉતરી જાય=ઓટ થાય
છાયા=પડછાયો
સ્વપ્નવશ=સ્વપ્ના આવે એવી સ્થિતિ

આત્મા=જીવ | ખાણીઆમાંથી=શરીરમાંથી |

સવાલ—આકાશનો છેડા ક્યા છે? તારા કેટલા છે? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શુ છે? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમા ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે? સ્વપ્નુ એ શું છે?

પાઠ ૧૫.

સત્તા=બળ, શકિત	બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો	અમુક=હરેક; ચોક્સ
વિસાતમા=ગણતરીમા	સમર્થ=જોરાવર	આધારે=આશરે
અમલ=હુકમ	કાર્યો=કામ	હેતુ=મતલબ
ઇંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન અને કર્મ થાય છે તે (જ્ઞાનેંદ્રિય પાચ છે જેમકે આખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, કર્મેદ્રિય પાચ છે જેમકે મો, હાથ, પગ, ઉપસ્થ, ગુદા,)	ખાતરી=ભરોસો	ઋતુ=મોસમ
	વ્યાપી=ફેલાએલો	નિયમસર=મુકરર કરેલા વખતે
	સર્વ શકિતવાન=બધી શકિતવાળો, બધી વાતે પુરો	ન્યાયી=ઇન્સાફી
	સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાએલો	દયાળુ=દયાવાળો
	સર્વજ્ઞ=બધુ જાણનાર	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
	આપોઆપ=પોતાની મેળે	સોસવુ=ખમવુ, વેઠવુ
		પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાથી ઉલટુ કરવુ તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે? ઇંદ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ? આ બધી જગતની રચના કોણે ઘડી છે? પરમેશ્વરને મોટા અને જોરાવર શાથી સમજવો? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાધ્યા છે? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોના નામ

કહો પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે શું? ઈશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું? સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ સમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
નિસાસો=આશા ભંગ થયેથી જીવને જે અકળામણ થાય છે તે
વિમાસે=વિચારે
કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય "નો"
રાજીઓ=રાજા
રાજન=રાજા
નરપતિ=રાજા
સુણો=સાંભળો
પૃથ્વીપતિ=જગપતિ, રાજા
હૈડે=હૈડામાં
નમાય=સેવાય નહિ
ધરો=રાખો
પ્રજા=રૈયત
ઉદર=પેટ
મેહ=વરસાદ
માગ્યા મેહ=જોઈતો વરસાદ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં
વેશ=દેખાવ
લીલા=આબાદ
લીલારાજ=આબાદ રાજ
ભોગવો=ચલાવો
સોય=તે
વચન=બોલ
સધીર=ધીરજવાળા
નયણે=આંખોએ
વહે=રેલો જાય
નયણે વહે અતિનીર=આંખમાંથી ઘણાં આંસુ પડે
વદે=બોલે
રૂદે=મનમાં
ટાળો=મટાડો
દયાળ=દયાળુ
સંચર્યો=ગયો
મૂઢમતિ=મુર્ખાઈ
પરવરી=ચાલી નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=ઓછી અક્કલ
દુભવ્યો=નારાજ કીધો
સાધ=સાધુ, સજ્જન
પરહર્યા=તજ્યા
ગૂઢ=વિકટ, બિહામણું
વિકાળ=ભયંકર, બીક લાગે એવા
કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ
સંચર્યું=ગયું
નીરખું=જોઉં
અજસુત=નારદ, બ્રહ્માના પુત્ર
ભૂપત ભણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
ઉદરે=પેટે, કુખે
નગર=મુલક
અવાસ=રહેઠાણ

ચરણે ચાંપી=પગે દાબી	નીરખે=જુએ	સફળ હવો=સાર્થક થયો
નિશદિન=રાત દહાડો	તન=શરીર	તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના બાપ અને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઇને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તુ પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શુ દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલુ બધુ શું દુ ખ છે, કે હૈડામા શ્વાસ પણ માતો નથી?

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનુ પોષણ કરો છો, તમારા દેશમા જેવો જોઇએ તેવો વરસાદ આવ છે, છતા આટલું દુ ખ શા વાસ્તે રાખો છો? (૧) તે આબાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાઇ દુ ખ હોય? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યા તોપણ રાજાની આખમાથી ઘણા આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે તે ઋષિ સાંભળો મારો છોકરો જગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ઘણુ દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુ ખ મટાડો (૩) મે બહુ મુર્ખાઇ કરી તેથી બાળક વનમા જતો રહ્યો, મે ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનુ મન નારાજ કર્યું, એવો મે ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મે બધી મોજમઝા અને સુખના સાધન છોડી દીધાં, તેથી મે નિસાસા નાખ્યા આ। મને ચિતા થાય છે કે, બિહામણું વિકટ જગલ હશે, ત્યા મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનુ મો ઘણું કોમળ છે, એટલે જે ઘણો નાજુક છે, તે સુરજનો સીધી ધીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે?) મારૂ બધુ સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હુ નિસાસા નાખુ છુ. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઉ, રાજાનાં એવા વચન સાભળીને નારદ ઋષિ

રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યા ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યા ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યા તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, કે રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારૂં જીવ્યુ સાર્થક થયુ, કે તારે ત્યા એકોતેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૧૭.

આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટુ વહાણ
વિલાયત=ઇગ્લાડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર
એકદર=કુલ્લે
ભરદરીએ=દરીઆની અધવચે
મુસાફરી=સફર
હંકારવામા=ચલાવવામા
સપાટી=ઉપલો ભાગ
ખડક=પાણીમા દટાયલો રહેલો પત્થર
ગાબડુ=મોટુ કાણુ
કપ્તાન=આગબોટનો વડો અમલદાર
વીર=બહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડગડાટ=ઘુમાટ, શોરબકોર
ધડધમ=એક વાજીત્ર; ઢોલ
તુતક=આગબોટનો આગલો ઉપલો ભાગ
દઢ મનથી=પાકા વિચારથી
બડબડાટ=બકવાટ
સાહસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સઢ ચઢાવવાનો થાંભલો
જળચર=પાણીમા રહેનાર
ફરજ=ધર્મ, કર્તવ્ય
અમર=કાયમ; અસળ
યાદગીરી=નામના
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી રહેવાને માટે ઉભો કરેલો ચણતરનો થાંભલો

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટલા માણસો હતાં? નજીક

આવી પહોંચ્યા એટલામાં શું થયું? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું? કેટલા બચ્યા? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું? સાર—હરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.		
ફરતો=ચોગરદમ	અજાયબ તરેહનો=નવાઇ જેવો	આજીજી=કાલાવાલા
કોટ=ગેથી બાંધેલી ઉંચી જાડી મજબુત દિવાલ	દહાડાને અંતે=સાંજે	ઝગી=ચાળચા ચાળી સોટી
હાશેલ=હોશિયાર	ચણતર=ચણવાનું કામ	ઇલમી=જાદુગર, મંત્ર જાણનાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ કે સલાટ	ભેદ=છુપી વાત	નિર્ભય=ભય વગરનું
સુલતાન=મુસલમાન રાજા;	હીકમત=યુક્તિ; તદબીર	સ્થાન=ઠેકાણું
	બેઠકે=મુકામે	કબુલાત=વચન
	ઇલમ=જાદુ	
	બેશક=નક્કી; જરૂર	

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કર્યું? માણેકનાથ કોણ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે?

પાઠ ૧૯.		
પ્રમાણિક=વાજબી રીતે ચાલનાર	આડું અવળું=જુઠું	બદબુદ્ધિ=ખારી બુદ્ધિ
કંટાળો=તિરસ્કાર, ત્રાસ	વ્યાજવટાવ=વ્યાજ વગેરે	તત્કાળ=તરતજ
નામું ઠામું=લેણદેણનો હિસાબ	વટાવ=નુકસાની લેવી અથવા આપવી તે	ફુલાતો=ખુશ થતો
	દફતર=ચોપડા	અમે=એ
	ખિન્ન=દુઃખી, દીલગીર	મનીઆ=વાણીઆ
		ચલ બે=અલ્યા ચાલ

વતા=દેખાડ	આખુંએ=આખો	પાગળ=મૂર્ખ
ક્યાંકર=ક્યાં, ક્યે ઠેકાણે	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ	કરતો હરતો=કારભારી
આનાકાની=હા ના	જીસકુ=જેને	સાખ=આબરૂ, વટ

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો? થોડીવાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો? તેનું પરિણામ શું આવ્યું? મીઓ વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો? શેઠની શાખ શાથી વધી? ગુમાસ્તાને કમાઈનું શું ફળ મળ્યું? સાર—કોઈને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ, કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ હમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.		
ખરૂં કામ=વાજબી કામ	નકશો=ગામ કે દેશનો ચીતરેલો નમુનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો
છાતી ચલાવનાર=હિમતવાન	મશ્કરી=મજાક	શરમ=માન, સહે
કાને=સાંભળવાને	દાખલો=હિસાબ	હાંસી=મજાક, મશ્કરી
આર=ભમરડાની નીચે લોઢાની પાતળી સળી હોય છે તે	નિંદા=કોઈનું ભુંડું બોલવું તે	છાપ=અસર
	મોઢું ઉતરી ગએલું=ઝંખવાએલો	ચાહે=ઇચ્છે
		ચાલ=રીતભાત, વર્તણુક
		ફજીઓ=ફારસ, ટંટો; ફિસાદ
અણબનાવ=મે બનાવ	કસુર=વાંક, ખામી ભૂલ	દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું? એમાં વાંક કોનો હતો? જયાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા. સાર—હમેશાં વાજબી રીતે ચાલવું કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.	વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ એવો વિક્રમ

અજીત=જીતાય નહિ એવો
મેવાડ=ઉદેપુર, (રજપૂસ્તાનમાં છે)
છંદ=નઠારી ટેવ
વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય સરદારો
ઠાર મારવું=જીવ લેવો
ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ
હાવો=હક
રણવાસ=રાણીઓને રહેવાની જગા; જનાનખાનું
યોજવા=કરવા
બાળહત્યા=બાળકને મારી નાખવું તે
નિર્દોષ=બીનગુનેગાર, અપરાધ વિનાનો
દયાજનક=દયા ઉપજાવે એવા
પીગળ્યું=પોચું થયું; દયા આવી
ઘાતકી=ક્રૂર નિર્દય
વર્ણન=બયાન, હકીકત
કલ્પાંત=ઘણું રડવું કકળવું તે; રડારોળ
રાજભક્ત=વફાદાર
કઠણ હૈયું=દયા વગરનું મન
હજામ=વાળંદ
આશરો=મદદ, સહાયતા
ભાળ=તપાસ, પત્તો
રક્ષણ=સંભાળ
જીવ્યું=જિંદગી
સાર્થક=સફળ
સર્વસ્વ=બધું
સપુરત=સોંપણું
ચર્ચાય=ફેલાય, પ્રસરે
પરિણામ=ફળ; છેવટ
હદવાળી=ખાતર કરી
પન્નું=એક જાતનું કીમતી રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨.

ઇલાકો=ઘણા જિલ્લા, એજન્સિ અને સંસ્થાન મળીને થએલો ગવર્નરના તાબાનો ભાગ
સૈકો=સો વરસનો કાળ
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ગફલત=બેપરવા
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએલો પત્થર
નિશ્ચે=નક્કી, નિરધાર
અપમાન=[illegible]
ઈરાદે=મનસુબો, વિચાર
નીમ્યો=નીમણુક કીધી
યુક્તિ=તદબીર, કળા,

હિમ્મત
સંખ્યા=ગણતરી
માન્ય રાખી=કબુલ કરી
મોતને શરણે ગયા=મરી ગયા
આજીજી=કાલાવાલા
રાહ=વાટ, વાર
શિર=માથું
એકલદોકલ=એકલો
ચિંતા=ફીકર, ધાસ્તી

છાતી ભરાઇ આવી=રડવું આવ્યું
ઉત્તર=જવાબ
કબુલ કર્યું=માન્યું
સંસાર માંડ્યો નથી=બૈરી પરણ્યો નથી
કોડ=હોંસ; ઉમંગ
નિયમ=ઠરાવ
બાઝી=વળગી
આગ્રહ=હઠ; કાલાવાલા

છક=હિંમત; ચકિત
હડસેલી મુકયો=ધક્કો મારી ફેંકી દીધો
બંધુ=ભાઇ
ધર્મ=ફરજ
બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની ફરજ
સહીસલામત=સુખરૂપ
યોજના=ગોઠવણ

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે? પોર્ચુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી? ચોથી ચિઠ્ઠીમાં કોનું નામ નીકળ્યું? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ? નહિ પડવાનું કારણ શું? એના ભાઇને પડવાની શા માટે રજા આપી? તે મરી ગયો કે નહિ?

સાર—ભાઇઓએ એક બીજાપર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.

ચિત્રશાળા=ચિત્ર શીખવાની નિશાળ
ચિત્ર=છબી
ઉપરના=ઉપલા
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ, સૌથી સરસ
તોલે=બરોબરીમાં

અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઇ બળે એવો
સમાન=બરોબર
કીર્તિ=આબરૂ, માન
કલંક=એબ, બટ્ટો
અનેક=એકથી વધારે, ઘણા
ગપો=જુઠી વાતો

દિનપરદિન=દરરોજ
હરિફાઇ=બરોબરી,
નકલ=ઉતારો, કોપી
બળિએલ=બીજાનું સારૂં જોઇ મનમાં બળે એવો
વખોડવું=ખોડ કાઢવી
વડાઇ=મોટાઇ, માન
જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ

ગોકળ આઠમ;
કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ
અદેખાઇ=ઇર્ષા, વેર
પચ=પાંચ કે તેથી
વધારે માણસની મ
ડળી, વાંધા પતાવનાર
લવાદ
કળા=હુનર, કસબ
કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી,
ધાર્યો
ટાપુ=બેટ

બાળા=છોકરી
સાખી=ખમી, સહન કરી
શોભા=ખુબસુરતી
શાંત થયુ=નિરાંત વળી
દશા=હાલહવાલ, વલે
રૂબરૂ=હજુર
પીછી=ચીતરવાની કલમ
છુપી=છાની, ગુપ્ત
પીછી છુપી ન રહે=
કામ જણાઇ આવે
ઠરાવ=નિશ્ચય

ચિત્રકાર=ચિતારો
બેદરકારી=બેપરવા
ઉત્તેજન=પુષ્ટિ, મદદ
ઉત્તેજનદાખલ=ઉત્તેજન
માટે
અભિપ્રાય=વિચાર, મત
નિરાશા=નાઉમેદ
વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે,
ઝંખવાણો પડીને
અદેખાઇનુ મા બાળો=
અદેખાઇ ન કરો

સવાલ-ચિત્રશાળામા શુ શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામા કોણ હોશિયાર હતુ? એની હોશિયારી જોઇ કોણ અદેખાઇ કરતુ અને કોણ તેની બરોબરી કરવા પ્રયત્ન કરતુ? ત્રિભુવનની આબરૂને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામા શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢયા? કોનુ ચિત્ર સૌથી સારૂ હતુ? ઇનામ કોને મળ્યુ? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવનને નિશાળમાથી શા માટે કાઢી મૂકયો? સાર—જે પોતાનુ ભલું ચાહતા હોય તેમણે હમેશા હરિફાઇ કરવી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૪.
સુવાકય=સારૂં વચન;
સારા બોલ

સ્નેહ=હેત, પ્રીતિ
સદૈવ=હમેશા
વર્ષે=વધે; થાય

કુવાકય=નઠારૂં વચન,
નઠારા બોલ
શામિલ=ભળે, થાય

વિવેક=સલુકાઇ, ડહાપણ, સારા નરસાનો વિચાર
આણી=લાવી
યાર=ભાઇ
ઉચાર=બોલ, શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા, જગત
વખાણે=તારીફ કરે, સ્તુતિ કરે, માન આપે
પ્રીત=આદર
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે, ગેરઆબરૂમા આવે, પડતી થાય
ચડે=મોટા દરજ્જે આવે, સુખી થાય, ચડતી થાય
વડે=થી, થકી
પ્રજા=લોકો, રૈયત
પાળે=પોષે

ધુડ=ધુળ
ઉચારવુ=બોલવુ
ભલી=સારી
મલાહ=મનમનસાઇ
ગુરાહ=નઠારાપણુ, વેર, દુશ્મનાઇ
અમૂલ્ય=કીમતી, જેની કિમત થઇ શકે નહિ તે
મૂલ=કિમત
લગાર=થોડી
પળી=ચાળુ
ર=અરે
માનવી=માણસ
વણ મૂક્યુ=શબ્દ મોઢેથી નીકળ્યા પછી ન જવાય
શુ શુ=શુ શું
નિમાસશો=પસ્તાશો, દીલગીર થશો
હાણી=નુકસાન, ખરાબી

પાયમાલી
છરા=બંદુકમા ભરવાની ગોળી
છેદ=ઘા, જખમ
સુઝે=માલમ પડે
કાપ=ઘા, જખમ
રૂઝે=મટે, સારો થાય; નવી ચામડી આવે
કોઠી=મોટી ભરણી
મટે=સારી થાય
તોપ તણો=તોપનો
ભડાકો=અવાજ
હવા વિષે=હવામા
ધડાકો=પડઘો, મોમો અવાજ
નાખી=ખેંચી
નહો=મોલો
વણશે=બગડશે
ભાર તોલ=માન; આબરૂ, વકર

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારૂ વાક્ય બોલવથી હમેશા પ્રીતિ વધે છે, નઠારૂ વાક્ય બોલવાથી હમેશા કજીઓ થાય છે, માટે હે ભાઇ મનમા જરા સલુકાઇ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારૂં વાક્ય બોલવાથી

આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નઠારૂં વાકય બોલવાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઇ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જુઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે, પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામા પણ નચિતે સુઇ શકતુ નથી, એજ બોલનુ કારણ જાણ, માટે૦ (૩) સારી જીભથી (સારૂ બોલીને) ભાઇ ભલામન સાઇ મેળવ નઠારી જીભથી (નઠારૂ બોલવાથી) લોકો નઠારૂ બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નઠારૂ બોલે છે, તે માટે૦ (૪) સારૂ વાકય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિમત ઘણી હશે તેની થોડી કિમત લેશે, પણ નઠારૂ વાકય બોલવાથી કોઇ ચાગળુ પાણી પણ નહિ પાય, માટે૦ (૫) અરે માણસ તુ મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુકેલુ થુક ફરીથી ગળાતું નથી તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેચી લેવાનો નથી, જો એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે, માટે૦ (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નઠારા વાકયનો ઘા કદી રૂઝાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોડી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ, માટે૦ (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજે હવામા સપાટાબધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેચી શકો ? મતલબ કે ખેચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેચી શકાતો નથી, માટે૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડે નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫. | સન્યાસી [illegible] સહુ [illegible] હોય તે

પ્રવાસે=મુસાફરીએ
સંધ્યાકાળ=સાંજ
નગર=શહેર
સરકારવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા
વ્યાઘ્ર=વાઘ
ચર્મ=ચામડું
વ્યાઘ્રચર્મ=વાઘનું ચામડું
આરામ=વિસામો
રાજવાડો=રાજકુટુંબને રહેવાની જગા
ભાન=સમજ; અક્કલ
માર્ગે=રસ્તે
ડોચી=ગરદન
એકાએક=ઓચિંતો, એકદમ
ભરખડ=શોરબકોર
સ્વામીજી=મુરબ્બીજી
મુકામ=વાસ
પરંતુ=તોપણ
ઈશ્વરકૃપાથી=પરમેશ્વરની મહેરબાનીથી
સવાલ જવાબ=વાદ-વિવાદ
સંબંધ=બાબત, વિષે
અત્રે=અહીંઆ
સ્થિર=કાયમ, અચળ
ભેદ=તફાવત, ફેર, ફરક;
આસન=બેસવાનું
રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો? સન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬.

નગરચર્ચા=શહેરમાં ફરી લોકોના હાલત તપાસવી તે
વેશે=પોશાકથી
મજ્જે હો=સારા છો
અબે=એ
તેરા ભલા=સારૂ થાશે
માર ડાલોગે=મારી નાખજે
પાદરી=ખ્રીસ્તી ધર્મનો બોધ કરનાર
ઉપદેશ=બોધ, શિખામણ
ભાષણ=વ્યાખ્યાન
પુરાણી=ઈશ્વર સંબંધી વાત વાંચનાર
કથા=ઈશ્વર સંબંધી વારતા
ફુલાયો=મગરૂર થયો
વાણી=બોલ
રસ=લહેજત, સ્વાદ
શ્રોતા=કથા સાંભળનાર
આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે
ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ, આસ્થાવાળા
કોમળ=નાજુક
ફીકા પડી ગયા=ઝાંખા પડયા, મોં ઉતરી ગયું; ઉદાસ થયા
વતન=જાગીર
હક=માલકી, દાવો
દસ્તાવેજ=ખત; લખત
જાગીર=ઈનામમાં મળેલી

જમીન
જપત=કબજ
બદેનવાજ=ગરીબપર

મહેરબાની રાખનાર
તામ્રાપતરા=તામ્રપત્ર
પ્રસન્ન=ખુશ

કાયમ કરી આપ્યું=ખ.
હાલ રાખ્યું; મંજુર
કીધું; કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામા શું શું જોયું ? રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ ? રાજાએ દેસાઇની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી ? પુરાણી શાથી ફુલાયો ? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડયો ?

સાર—રાજાઓએ–અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઇએ.

પાઠ ૨૭.

દુઃખ=આપદ; સંકટ
આણીએ=લાવીએ
ઘટ=શરીર
ઘડીઆ=બનાવ્યા
ટાળ્યા=મટાડયા
નવ ટળે=નહિ જાય
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર
જડીઆ=વળગ્યા
ભમ્યા=ભટકયા, રખડયા
ભોગવ્યા=ગુમાવ્યા,ગાળ્યા

નિદ્રા=ઊંઘ
સ્વામી=ધણી
હરી ગયો=છાની રીતે
લઇ ગયો
મસ્તક=માથાં
છેદાઇ=કપાઇ
લુટાણી=લુટાઇ
સતવાદીઓ=સાચુ
બોલનારા
નીચ=હલકા
હરિને=પરમેશ્વરને

ભજો=ભજન કરો
સાંય=મદદ
અર્થ=કામ
સરશે=થશે
ભીડ=સંકટ
સમર્યા=સંભાર્યા
અંતરજામી=મનની વાત
જાણનાર, પરમેશ્વર
બાવટ=દુઃખ; જંજાળ
ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ
કરનારે, પરમેશ્વરે

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઇનું મટાડેલું મટતું નથી. કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમા લાવવાં નહિ.

(૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને દમયતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ એક વસ્ત્રે જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ

એવા જંગલમાં રખડયા, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠયો, અને કોઇ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ, માટે૦ (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણ લઈ ગયો, તેથી સતી ઘણું દુઃખ પામી, માટે૦ (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણના દસ માથા કપાઇ ગયા ને બધી લંકા લુટાઇ ગઇ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજુરી કરી) એવા ઘણા દુઃખ પડયા, માટે૦ (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશે, માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી. માટે૦ (૮)

પાઠ ૨૮.

જિંદગી સુધી=મરતા સુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડતો
ભાવ=કિંમત, મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી
[illegible] રસ્તે=[illegible]
બંદર=નદી કે દરીઆ કિનારે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ આવજા થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯.

સોદાગર=વેપારી
લાગલુજ તરતજ
તાલ=દાવ, લાગ
ઝિલાતો=ખમાતો, વેઠાતો
ગરાસીઓ=ઇનામી જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા કરીને; આજીજી કરીને
પછડાયા=અફળાયા
અતિશય=ઘણો
લોભે લક્ષણ જાય=

લોભ કરવાથી આખરે જાય
સરિતા=નદી
નીર=પાણી
સિંધુ=દરીઓ
સમાય=સમાવેશ થાય
પૂર્ણ=પુરૂ
નર=નહિ
તૃપ્તિ=સંતોષ
તણી=ની, છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય
આશ=આશા
અંતરમા=મનમાં
જામે=ફેલાય, થાય
જગદીશે=પરમેશ્વરે
કરૂણા=મહેરબાની
ઘટતુ=લાયક
છતુ=સીલકમાનું
પાસનુ=પાસેનુ
ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—ઘણી નદીઓનુ પાણી દરીઆમાં મળે છે, તોપણ સમુદ્રનુ પેટ ભરાતુ નથી, તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસની ઉમેદ રાખે છે જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલુ હોય છે, તે છતા પણ લોભી માણસ લોભમા ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમા હોય છે તે પણ ગુમાવે છે. **સવાલ**—લોભીઆને કોણ ઓળખતુ હતુ? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કીધો? નાળિએર માટે કયા કયાં ગયો અને શુ શુ જવાબ મળ્યા? લોભીઓ શાથી મરી ગયો? **સાર**—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦.

પ્રતાપરાણો=મેવાડનો રાજા
અસલ=જુની
રાજધાની=પાટનગર
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જમા
શૂરો=શૂરવીર, બહાદુર
શરણે=તાબે,
ખેદ=દીલગીરી, અફસોસ
કુળ=વંશ, ઓલાદ
કન્યા=કુંવારી છોકરી
પણ=બાધા; નિયમ
પુરતા=જોઇએ તેટલા
સાધન=સાહિત્ય
આરંભી=શરૂ કરી
પરાક્રમ=બહાદુરી
સેના=લશ્કર; ફોજ
તજવીજ=તપાસ
છુપે છુપે=છાને છાને
તૂટી પડતો=[illegible]

હલ્લો કરશે
ખૂટતા=ઓછાં થતાં
ગુફા=બખોલ
ધાસ્તી=ફીકર
ટળવળતા=ટળવળાટ
 કરતા
ભાણું=જમવા માટે
 પીરસેલી થાળી
ધીરજ=સબુરી, શાંતિ
દુ:ખની અંદર=દુઃખને
 વખતે, દુઃખમાં
જાસુસ=છુપી તપાસ
 રાખનાર, બાતમીદાર
ઠાઠ=ભપકો
જાળવી=સાચવી
દરજ્જા=ઓદ્દા
લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે
ધન્ય=શાબાશ
ગ્રંથકાર=પુસ્તક
 બનાવનાર
દોલત=પુંજી
ખાનદાન=ઉંચું કુળ
તગી=તગાસ, ખોટ
નિભાવ=ટકાવ
ખાતરી=ભરોસો
સોગન=કસમ
સ્વતંત્ર=છુટો
દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
દેશદાઝ=દેશ લાગણી,
 સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—૪ સં. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬મા શી બીના બની? ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું? એ દુઃખો એણે શા માટે વેઠ્યા? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો? ભામાશાને શા માટે શાબાશી ઘટે છે? સાર—પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧.

નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
વખતસર=વખત પ્રમાણે
વસ્તી=આબાદી
આધાર=આશરો
ગોટાળો=ગરબડ
પ્રયત્ન=ઘણી મહેનત
આરંભવું=શરૂ કરવું
ખલેલ=હરકત
ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા
અમુક=ચોક્કસ
નડતર=અડચણ
મુદત=વખત
કાળજી=ખંત, ચેટક
ભંગ થાય=તૂટે

ગેરહાજર=હાજર નહિ તે	આરામ=વિસામો	વર્તવાની=ચાલવાની
બહાના=ઓઠા	કોશીશ=યત્ન; મહેનત	અગત્ય=જરૂર
મુશ્કેલી=અડચણ	ઉંધું વળે=બગડે; ખરાબ થાય	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા ભણવાથી
અણગમતી=નાપસંદ	વહેવાર=કામકાજ	સસ્તાં=સોંઘાં
બાબતો=વિષયો	ખતરાજી=ગુસ્સો, કરડી નજર	અસુરા=મોડા
કીમતી=અમૂલ્ય	અમૂલ્ય=ઘણીજ કીમતી	રાહ=વાટ
નિયમિતપણે=મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે		

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઇ કઇ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરૂં કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામા શું કીમતી ગણવું જોઇએ? આપણે નિશાળે મોડા જઇએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકશાન થાય ખરૂં? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર શાથી જાણવામા આવી? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય? સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.

માજી=જુના	મમતી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર	દાઝ=લાગણી, દયા
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી ગયા	પાઠશાળા=ઉંચુ જ્ઞાન આપનારી શાળા	પરીક્ષા=તોલ
સંતાન=છોકરાં	પંડે=પોતે	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા
હયાત=જીવતા	તરૂણ=જુવાન	રક્ષા=રક્ષણ કરનાર
		સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ; પંથ

મર્દાની=પુરૂષને શોભે તવી	પંથ=ધર્મનો માર્ગ	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
અટકાવ=બાધ	દેવલોક પામ્યા=ગુજરી ગયા	સલાહકાર=સલાહ આપનાર
છૂટ=રજા	પ્રાર્થના=માગણી	

સવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનુ નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજી શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઈના શા ધર્મ છે એ માજી શહેનશાહ ક્યા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ? સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત તથા જાગીરો હોય તોપણ મોજમઝા ને આળસમાં વખત ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૩૩.		
ઠીંગણો=બટકો	મૂર્ખાઈ=બેવકુફાઈ	અવયવો=ભાગો
વરવો=બેડોળ, કદરૂપો	શેખી=પતરાજ	ચલણ=સત્તા
દોષ=ગુનો, વાંક	અન્યાય=ગેરઇન્સાફ	ખોડખાપણ=એબ
ખોડ=ખાંપણ, ખામી	લંગડો=પગે ખોડવાળો	કૃત=કરેલું તે, કામ
આતુર=ઇચ્છાવાળો	બાડો=જેની આંખની કીકી ત્રાંસી હોય તે	રચના=બનાવટ
પ્રશ્ન=સવાલ	મુંગો=જેનાથી મોઢે બોલાય નહિ તે	સંપૂર્ણ=પુરેપુરૂં
કાયર=હેરાન		રૂપ=દેખાવ

સવાલ—કેશવલાલને હસવુ કેમ આવ્યુ ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શુ દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યુ ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં

એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઇ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોની મશ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪.

વિનોદી=આનંદી

મૂળ=અસલ

હાજરજવાબી=તરતજ જવાબ આપે એવો

શૂંગી=ફાંસી

વિદાય કર્યા=પાછા કાઢયા

જહાંપનાહ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ

નામદાર=નખ્યાત, નામીચા

ખડકી=ગોઠવી

બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર

બેઅદબી=અવિવેક

સડક=દિગ, છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ કયારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો ? બીરબલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢયો ? શા કારણથી ? બીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કઇ કઇ ધાતુની શૂળી જોઇ ? તે જોઇ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? બીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું

પાઠ ૩૫.

કાનડી=કાનડાના રહેવાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહેવાસી

ગુજરાતી-ગુજરાતના રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆવાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી

શીઆ સુન્ની=મુસલમાની ધર્મના પંથ

ચહેરો=મોંનો સકરો, શિકલ

પહેરવેશ=પોશાક

રીવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા

વર્ણ=જાત

ગોટલી=શીખા

જુલ્ફા=લટીઆ

સાફ=આખું, બધું

ચોરણો=પગે બેસનો અને જાડેથી પહોળો

ફેંટો

કંમર=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી લટકતું લુગડું વીંટાળવું તે

ઇજાર=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો

ઘાઘરો=ફરતો ઘેરવાળો ચણીઓ

ઓઢણું=છોકરીનું ઓઢવાનું લુગડું

લાજ કાઢે છે=માથાપર ઓઢેલો છેડો મોઢાપર લાવે છે તે

સુરવાલ=પાટલુન

સદરો=ટુંકી બાહેનું મોટું પહેરણ

કસ્તી=પારસી લોકો ઊનની વણેલી પાટી કંમરપર બાંધે છે તે; જનોઇ

નાતબહાર=બીજી નાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેવાળો=વર કન્યાના હાથો હાથ મેળવીને

ખાંડુ=કન્યાને માંડવે વરરાજા ન જતાં બે ધારવાળી તરવાર મોકલવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય તે સ્ત્રી; રાંડેલી

હલકી વર્ણો=નીચ જાતો (કોળી, દુબળા વગેરે)

છૂટ=રજા; પરવાનગી

છૂટ હોય છે=બાધ હોતો નથી

હરકત=અડચણ

શબ=મુડદું

સગડી=બસ્તી. પારસીના મુડદા મૂકવાનો કુવો

બોલી=ભાષા

રોટી=રોટલી

બિજી હોલિગે=રોટલી

માટી=માંસ

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય? એ ભાગ શા ઉપરથી પડયા છે? એ ત્રણ જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતમાં બૈરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

સવાલ—(વિશ્વામિત્ર કોણ હતા? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને

પાઠ ૩૬.

વિશ્વામિત્ર=ગાધી રાજાના પુત્ર, સપ્ત ઋષિમાના એક
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ
જાણીતા=પ્રખ્યાત
કુળગુરુ=રાજગોર, પુરોહિત
મૃગ્યા=શિકાર
આશ્રમ=મઠ
આવકાર=આદરમાન
વાનીતું=વસ્તુનું
કામધેનુ=મનમાં ધારેલી વસ્તુ આપનાર ગાય
માગણી=માગુ
બળાત્કારે=જોરજુલમથી
અગણિત=ઘણુંજ
વીર=યોદ્ધા
તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
રાજબળ=રાજ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
વિસાત=ગણતરી
પદવી=ઓધ્ધો
રાજપાટ=રાજગાદી
ભારે તપ=ઘણી તપશ્ચર્યા
ભૂલથાપ=ભૂલાવો
ભંગ=નાશ
બ્રહ્મર્ષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ થયો હોય તે
રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ
નિર્મળ=ચોક્ખુ
સિદ્ધિ=મેળવવા મુશ્કેલ એવી વસ્તુ તે, શક્તિ (એ આઠ પ્રકારની ગણાય છે અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને કઇ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ અને શા ઉપરથી? વિશ્વામિત્રની વાત કહો. સાર—(૧) ઘણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામા ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામા સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭.

ખસેડવા=દૂર કરવા
વિઘ્ન=હરકત; અડચણ
કામ હાથ પર લે છે=કામની શરૂઆત કરે છે
કાયર=નાહિમતવાન
અમર=મરે નહિ એવુ
પરવા=દરકાર, [કાયમ
આગ્રહ=મંડયા રહેવુ તે, ફરી ફરીને કરવુ તે
ઠાર મારીશ=જીવતો મારીશ
ફ્રાન્સ=યુરોપ ખંડની પશ્ચિમમા એક દેશ છે
ઈજનેર=બાંધકામ જાણનાર
સંયોગીભૂમિ=બે મોટા ભાગને સાંધનારો જમી-

નનો સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સીધા
નહેર=નદીમાંથી પાણી
 લઇ જવા ખોદેલો ખાડો
છાતી=હિંમત
મહાભારત=ઘણું કઠણ
ખ્યાલ=વિચાર

બેશક=નક્કી
સીધી=હબસી નામે એક
 જાતના લોક
નોક=નિકાલ
ફેડ્યા=દૂર કીધા
તરીકે=ગણીને, માનીને
અગર=અથવા

ગુલામગીરી=જબરજસ્તી
 થી ગુલામ કરવાનો
 રિવાજ
સફળ થયો=પાર પડયો
એક સામટા=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
 ચાકર

સવાલ—બાયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં ? તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી ક્યા સનમા બંધ થઇ ? સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરૂં થતા સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજાની મુખ્ય
 રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયુ=લાગ્યુ
ચાતક ચકવા=એક જાત-
 ના પક્ષી
પ્રતિદિન=હમેશા
ખર=ગધેડો
ઘુવડ=એક જાતનું પક્ષી
 (એનો દેખાવ ઘણો
 કદરૂપો હોય છે.

એનાથી દિવસે દેખાતુ
 નથી)
નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ
નિજવાસ=પોતાનો મુ
 કામ
હરાયો=હરામનો, પાર
 કાનો
વતન=જાગીર
જતન=રક્ષણ
ગુજામા=ગજવામા
દી=દિવસ

બે=બીક, બો
આકળા=ગાભરા
શેતરંજ=બુદ્ધિબળની
 રમત
દીનાનાથ=ગરીબનો
 ધણી, પરમેશ્વર
પટ=કકડો, દાવપેચ
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શુરાતન, બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવુ
 દુખ પડશે તેવો તેનો
 ઇલાજ થશે

જુદ્ધ=યુદ્ધ; લડાઇ
હઠ=જીદ; આડાઇ
દાવો=હક
રણવાસ=જનાનખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઇ, જુદ્ધ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=બળ; જોર

બાણ=તીર
ચોટ=ઘાવ
ભાગ્યે=જવલ્લે, ક્વચિત
કાચી=ઓછી, થોડી
ખીલાને જોરેજ=ધણીની હૂંફથી
પલોટાવું=અનુભવ લેવો

વિદ્યા=હુનર; કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કીર્તિ, આબરૂ
કાળજાં ફાડશે=પેટમાં ધ્રાસ્કો પડશે
ટળી=મટી, દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થાય? સાર—પણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૩૯.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના દેશપર પ્રેમ
ભલી=સારી; ફળદ્રુપ
ભારત ભૂમિ=ભારત રાજાનો મુલક; ભરત ખંડ, આર્યાવર્ત્ત, હિંદુસ્તાન
વિષે=માં
જેહ=જે
કે'તો=કહેતો
ભલો=સારો

ભોમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણ=જીવ
મુજી=અક્કલ વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
ભારે=બોજારૂપ
દાઝ=લાગણી, દયા
શુષ્ક=સૂકું, સ્નેહ વગરનું
હૈયું=મન
વજ્ર=કઠણ, દયા વગરનું
લેવું દેવું=લેણું દેણું
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન, તવંગર; પૈસાદાર

વડો=મોટો
વૈભવી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા જેવો
રૂપાળો=ખૂબસુરત, દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
વિવેકી=ખરૂં ખોટું સમજનાર
વખાણે=તારીફ કરે
કાગ=કાગડા
પ્રમાણે=પેઠે
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો
દેશીના=પોતાના દેશના

ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
પાળે=પોષે
કલ્યાણમાં=ભલામાં, સારામાં
લેખે=ગણે
પુરા પ્રેમથી=ખરા હેતથી
પેખે=જુએ; ઓળખે
વિદ્વતા=પંડિતાઇ, વિદ્વાનપણુ
વાપરી=ખરચી
દેશ દાઝે=દેશની લાગણીને માટે
લોક લાજે=લોકની શરમથી
સ્વદેશાભિમાની=પોતાના દેશનુ અભિમાન ધરીને કરેલા
વૃથા=ફોકટ
જન્મ=જિંદગાની, જીવતર
ખોયો=ગુમાવ્યો
કમાણી=સાર્થક, પેદાસ
વિદેશે=પરદેશે
વસીને=રહીને
કાળ=વખત, સમય
ગાળી=ગુમાવી
સ્વદેશે=પોતાને વતને
વિયોગી=જુદા પડેલાં
ભેટી=મળી
હર્ષના=હરખના, આનંદના
આંસુ=આંખમાંથી પડતાં પાણી
ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૩૯. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમા હમેશા રહેનો હોય તેમા કોણ બિચારો હશે કે જે "મારો દેશ સારો છે. મારી ભુમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હમેશા વહાલી છે " એમ નહિ કરતો હોય? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) કયો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે? તો કે જેને દેશને લાગણી જરાપણ નથી જેનુ મન હમેશા કઠણ અને સ્નેહ વગરનુ હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઇ લેવુ દેવુ નથી એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) દેશીના દુખ મટાડે, હજારો માણસોનુ હમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના ભલામા લાભ ગણે તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ? (મતલબ કે બધાજ

જુઓ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનના કામ કીધા નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શુ કમાયો ? (મતલબ કે કંઇજ નહિ) (૫) પરદેશમા રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદા પડેલા સગા અને ભૂમિને હેતથી મળે તે વખતે કહો કે કોને હરખના આંસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે.)

પાઠ ૪૦.

છાટોએ=જરાપણ
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર
હજુરી=પાસે રહેનાર નોકર
ઉચે ઊડવાના સાચા, બલુન
આતુરતા=ઇંતેજારી
હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી
પ્રતિબિંબ=છાય કે પાણીમાં દેખાતી સામી છબી
જાગીર=કામના બદલામા મળેલી જમીન.

સવાલ—અક્કલબાજખામા અક્કલ કેટલી હતી ? એની અક્કલની વાત કહો. સાર—ઉપરાઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવુ

પાઠ ૪૧.

મધરાત=વચલી રાત, રાતના બારનો વખત
ફેરણી=ચોકી, ફેરી, રોન
ધાટા=ઘુમ
ધડાધડ=ધડધડ
બબાવાળા=બબો રાખ[નાર
નીસરણી=સીડી
માંડીને=ગોઠવીને,
પથારી=બીછાનુ
રૂધાઇ=ગુંગળાઇ
તાજો વા=ચોકખી હવા
જાગૃત=ભાન. શુદ્ધ
લાગ=દાવ, વગ
વાડાની ભીંત=વંડો
પાધરોજ=તરતજ
હડસેલો=ધક્કો
ધજતા=કાંપતા
ફેરા=આંટા, ચક્કર
છાતીવાળા=હિંમતવાન
અણીશુદ્ધ=વગર ઇજાએ
જોખમ=સંકટ
સૂંઢ=કપડાની નળી
આંકડી=ખેંચીને પાડવાનુ ઓજાર
ગોટાળો=હરકત
ઓલવાઇ=બુઝાઇ

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શુ આવ્યુ અને તેઓએ શુ કર્યુ ? સુથારના ભાઇઅપે કેટલા માણુસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણુસના જીવ બચાવ્યા ? સાર— મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.

મૃગજળ=ઝાઝવાનુ પાણી, ખરૂ પાણી નહિ પણ હવાના તપવાથી દેખાતુ પાણી
કરડા=સખત
પાધર=સપાટ
પ્રદેશ=મોટો દેશ
વિચિત્ર=તરેહવાર
દેખાવ=ભાસ
આબેહુબ=મુળને પુરેપુરો મળતો
ભર ઉનાળામાં=ફાગણ ચૈત્રમા
ભાસ=દેખાવ
ખારાઘોડા=એ વીરમગામ પાસે ગામ છે (અહીં વરાગડુ મીઠુ પાકે છે)
માહીતગાર=જાણીતા
મિનારા=બુરજ
ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળુ ઢાકણુ; છત્રીના ઉપલા ભાગ જેવો દેખાવ
ભોમીઓ=જાણીતો
ચકિત=સ્તબ્ધ, દિગ
પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શુ ? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનુ કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયા કયા દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે ? સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમા અથવા રેતીના રણમા મૃગજળ દેખાય છે આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતા દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઇ
ગુફા=બખોલ
કોહણ=ફાડી ખાનારૂં જનાવર
સૂઝી આવ્યો=માલમ

પડયો
આાતર્યો=ઘેર્યો, કબજે કર્યો
માથાથી પગ સુધી=ઘણીજ
ઝાળ=ગુસ્સો, ક્રોધ

લાલચોળ=રાતા
નાલાયક=બદમાસ
અબઘડી=હમણાં ને હમણા
કુઈ=નાનો કુવો
ડોકીઉં=ડોકુ

ગર્જના=ગડગડાટ
ઘોસ=સામો અવાજ
બાથ ભીડવી=સામા થવુ
પાણી ભરે છે=હિસાબમા નથી, ઉતરતુ છે

સવાલ—દુર્દાતસિહ પોતાનુ ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? બધા પશુઓએ મળી શુ વિચાર કીધો ? કોહલાએ શુ યુક્તિ વાપરી ? સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કઈ વિસાતમા નથી (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહકાર કરવો નહિ

પાઠ ૪૪.

નળ=લોઢા કે ચિનાઇ માટીના ભુગળા
જન્મારામ'=જિદગીમા
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે
ટાકી=હોજ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
તીકમ=જમીન ખોદવાનુ ઓજાર, (એની એક ધાર કોદાળી જેવી ને બીજી શકુ આકારની હોય છે)

છીણી=ધાતુ કાપવાનુ ઓજાર
પેચ=આટા
સકાવો=કોક, ચકલી
ટોટી=નળની ખોલી
દડદડ=ધડધડ

સુધરાઇ ખાતુ=મ્યુનીસિપાલિટી
જગી=ઘણી મોટી
સગવડ=જોગવાઇ
વરાળયત્ર=વરાળથી ચાલતો સચો
જોડાણ=સધાણ
આગ=લાહે
બોધ=ભાન, સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠુ પાણી નળ વાટે કયાથી આવે છે ? એ ટાકીઓ ઉચી બાધવાનુ કારણ શુ ? નળનુ જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનુ કારણ શુ ? સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઇએથી આવે તેટલી ઉચાઇએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમા સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે,

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી આરોગ્યતા
સબળ=મજબુત
બિમારી=રોગ, વ્યાધિ
મરડો=પેટમા દુખીને ઝાડો થવાનો રોગ
સંઘરણી=વારે વારે ઝાડા થવાનો રોગ
અભાવ=રૂચી, અપ્રીતિ
વિદાય થયા=ગયા
મધુ- મધુર=જરા જરા
શોખ=ઇચ્છા, પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલ=માંદા, બિમાર
લાગણી=દાઝ, દયા
ચાપતા=તરત, લાગલા
કાસળ=મૂળ, જડ
ભર=ગીચ, ઘણી
ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે કોહવવાની જગા
જાજરૂ=સંડાસ
થાળું=મથાળું, કૂવાના ઉપર છોબંધ ઢાળ પડતું બાંધેલું હોય તે
ગંદકી=ગોજવાડ
મરી=કતરી
જંતુ=નાના જીવડા
કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગા

સવાલ—ગામમા મરણનુ પ્રમાણ વધ્યુ ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડતા હતા? સાહેબે એ શાથી જાણ્યુ? ગામમા રોગના મૂળનુ કારણ શુ હતુ? સાહેબે રોગનુ મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શુ શુ હકીકત કહી? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઇ કઇ રીત છે? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શુ શુ ભલામણ કરી? પાણી તથા દૂધમા હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તો દાખલો આપી સમજાવો. **સાર**—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૬.

ધાઇ=દોડી
ભાવે=હેતથી
ભેટયા=મળ્યા
ભાત=ભાથુ
સાથ=સંગાત, ટોળુ
કપટે=દગાથી
ખસે=દૂર જાય
સામગ્રી=સામાન
હસે=મશ્કરી કરે
ઉતરવા=રહેવા
વશેક=ઘણાજ; વધારે
વસમો=કપરો; કઠણ
ઠામ=જગો
છાજ=છત

વળી=સોકટી
ભીંત્યો=ભીંત
દોહશ=બને બાજુ
જુઆ=ડાંસ
હુઆ=થયા
હસણી=મજાક ખોરી
નાત્ય=નાત
દર્શન=જોવુ, દેખવુ
ખોઇએ=દૂર કરીએ
સુદરી=જુવાન સ્ત્રી
મનવિના=કમનથી
નમે=નમસ્કાર કરે
દીઠા=જોયા
હરિ=પરમેશ્વર
પુટડો=દેખાવડો
તુડડો=પ્રસન્ન
ભાગ્યુ=દૂર થવુ
મરડે=મચડે

મંડપમા=માડવામા
ચગ=મજીરા, કાંસાજોડ
લટકે=ટીંગાય
પટકે=પિછોડીએ
કાષ્ટ=લાકડાં
બારો=જુડો
મમેરાનો=મોસાળાનો
ઉધારો=બાકી, મણા
તુળશીદળ=તુળશીનાં પાદડાં
પુ કરશે=વગાડશે
પુર=બરોબર
કૌતક=મશ્કરી, ગમત
ટોળ=મજાક
ઉતાવળી=ઝડપથી
મરમે=ભેદમા
લજાવ્યુ=એબ લગાડી
પેઢીનુ=વશનુ

ન આપા=આપા વગરના
ભલા=સારા
કઠણ=સખત
કઠણબોલ=મેણાના બોલ
મછર=અહંકાર, તોર
પુઠળથી=પાછળથી
બડબડો=બબડો
લખેશરી=લાખ રૂપીઆનો ધણી
શે=શુ
રાંક=ગરીબ
પિત=બાપ
મુજ=મારે
કાપડુ=છાતી ઢાંકવાનું લુગડુ
મેર=મેરુ પર્વત
જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૬ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાભળી શ્રીરંગ મહેતા (વેવાઇ) દોડતા આવ્યા ને બને હોંસથી મળ્યા, જમાઇ અને જમાઇનો ભાઇ પણ મળ્યો, બધા નાગરનુ ટોળુ પણ આવીને મળ્યું (૧) તે બધા છળભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઇ જોઇને મશ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘર આપ્યું

તેમાં ચાંચડ મચ્છર ઘણાજ હતા (૨) ને ઘરની જમીન ઉંચી નીચી ને ટઠણુ હતી ને છાપરાપર નળીઆ નહોતા, તે ઘરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભીતો બને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી (૩) જ્યા નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યા ઘણા માકડ ને જુવા હતા, વેવાઇ ઉતારો આપી ગયા પછી મશ્કરીખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી (૪) કુવરવહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાયશ્ચિત જતા રહે (પાવન) થઇએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જેયા તે પરમેશ્વરને જેયા બરાબર છે (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬)જુ ઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમા એવુ કહે છે કે, હવે કુવર વહુનુ દુખ જતુ રહ્યુ (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ઘણી બગાદઓ છે ને જુઓ. મહેતાજી માંડવામા કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમા આબરૂ વધશે (૮) આ ગાસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમા પીછોડીએ તાલની જેડ બાંધી છે, આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. દહો હવે મોસાળામાં શુ ખામી છે ! (૯) છાબડીમા તુળશીના પાદડા મૂકશે. ને ઉભો રહીને શખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનુ ભજન કરશે એટલે મોસાળુ પણ પુરૂ થશે (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય બાપા મોસાળુ લઇને આવ્યા તે વાત કુવરબાઇએ જાણી (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણદ ભરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એમ લગાડી. આપે આબ્રુબોળ શુ કામ હતુ ! શું એકલા મળવા જાઓ છો !

એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારૂં ! (૧૩) આવો મહેણાનો બોલ સાભળીને કુવરબાઇ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો ? હે બેન પાછળથી શું બગડો છો ? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઇનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના મેરૂ બરોબર છે તમારી મરજીમા આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ ઘણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૭.	વૈતરૂ=સખત મજુરી	આવેશ=ક્રોધ
વર્તણુક=ચાલચલગત	મીઠું મરચું ભભરાવીને= વાત વધારીને	અસર=લાગણી
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપરીની જગા	સુગંધ=સારીવાસ,ખુશબો	ટટાર થયા=અસલ સ્થિતિમા આવ્યા
હજુર=આગળ	દુર્ગંધ=નઠારીવાસ	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
રજુ=મોજુદ, હાજર	ઘેર=બિહામણી	જાતમહેનત=શરીરની મહેનત
પરવડતી=અનુકૂળ આવતી	ગાંડપણુ=ગાડાપણું	નિભાવણુ=જારો
તસ્દી=મહેનત	પોષણ=ગુજરાન	
	નભીએ=ટકીએ	

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવુ બધ કીધુ તેથી શુ પરિણામ આવ્યુ ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.)સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.

દેલવાડા=દેવળવાડા, આબુ પર્વત ઉપરના દહેરાનો ભાગ
પ્રેમ=આસ્થા, શ્રદ્ધા
કુંભારીઆ=એ આરાસુર પર્વત ઉપર છે
પાલિતાણા=કાઠિઆવાડમા શેત્રુંજે પર્વત પાસે શહેર છે
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમા મોટો પર્વત છે
રળિઆમણુ=સુંદર
જૈન=શ્રાવક
પરધર્મ=બીજો ધર્મ
બાંધણી=બાંધકામ
નકશી=કોતરકામ, કોતરણી
સુગમ=સહેલુ, સુતરૂ
માઇલ=પોણો ગાઉ
વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે બેસવાના સાધનો
છાવણી=લશ્કરનો મુકામ
રમણીય=સુંદર
આરસપહાણ=સંગેમરમર, એક જાતનો ચળકતો પત્થર
અણહીલવાડ=પાટણ, એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે રાજધાનીનુ શહેર હતુ, (એ વનરાજ ચાવડાએ ઇ. સ. ૭૪૬મા અણહીલ ભરવાડના નામથી વસાવ્યુ હતુ)
શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈન ધર્મ સ્થાપનાર પહેલા તીર્થંકર
કાબેલ=હોશિયાર
કોતરણી=કોતરકામ, નકશી
રોજ=એક દિવસનો પગાર
શોભા=દેખાવ
દેરાણી=દીયરની વહુ
જેઠાણી=જેઠની વહુ; વરના મોટાભાઇની વહુ
ધ્યાન ખેંચે=મોહ પમાડે, અજાયબ કરે
ગભારો=દેવળના જે ઘુમટવાળા ભાગમાં મૂર્તિ હોય છે તે
દેરાસર=દેહરૂ
બારીક=ઝીણા
બીબુ=છાપ
સભા મંડપ=દહેરામાનો વિશાળ ભાગ
નેમિનાથ=જૈન ધર્મના ૨૨મા તીર્થંકર
વિસ્મય=અજાયબ નવાઇ
નિર્જીવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર
રાણકપુર=એ રજપુતસ્તાનમા છે.

સવાલ—ક્યા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ઘણી હોય છે ? ક્યા

લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખરચે છે ? જૈન લોકોનાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે ? આબુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર ક્યા છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો એમણે ક્યા દહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરા ક્યા છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરા જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૪૯.

મહીં=માં
તન=શરીર
ભાન=શુદ્ધ, સમજ
પુરણ=પુરેપુરૂ
સમય=વખત
પ્રથમે=પહેલાં
સ્મરૂ=યાદ કરૂ
કાર્યો=કામો
પાલણ=પોષણ
કાજ=કામ
તેજસ્વી=પ્રકાશિત
શશિ=ચંદ્ર
તિમિર=અંધારૂ, અંધકાર
ગગને=આકાશમા

દિનરાત=દહાડો રાત
આરામ=વિશ્રાંતિ
શ્રમથી=મહેનતથી
સુખ દીએ=સુખ આપે
ભર=જોઇએ તેવી
આણી=લાવી
મેઘ મંડળ=વાદળા
નિયમિત=વખતસર
વૃષ્ટિ=વરસાદ
સંતોષ=તૃપ્તિ
હરખ=ખુશી
સૃષ્ટિ=દુનિયા
પૃથ્વી=જમીન
ધન=પૈસો
કઠિન=કપરા, અઘરાં
કષ્ટ=દુ:ખ

અનેક=ઘણાજ
કાપે=દૂર કરે; મટાડે
સૃજ્યા=બનાવ્યાં
પાવક=ગરમી; અગ્નિ
ઇશ=પરમેશ્વર
સત્તા=હુકમત
થાપી=બેસાડી
સદૈવ=હમેશાં, સદા
સુબુદ્ધિ=સારી અક્કલ
નીતિપથ=નીતિનો માર્ગ
ભુલાવતા=વીસરાવતા
સંશય=શક
મુજ=મારા
સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
ચરણે=પગમા
ઠરૂ=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનુ ભાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે પુરેપુરી સભાળ લીધી, તેને સવારના પહોરમાં પહેલો યાદ કરૂં, પછી દહાડાના બધા કામો કરૂ (૧)એ હમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનુ પોષણ કરે છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશા પ્રકાશતા રહે છે, તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે, (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારૂ મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની ઘણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાકયો ત્યારે આખી રાત સુખ આપેએવી સારી ઉંઘ આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ફુલાય છે, જમીનમાંથી ધન અને વનસ્પતીમાંથી અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ઘણાં દુઃખ મટાડે છે. (૫) પરમેશ્વરે પવન પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યા છે.! એ ત્રણ જીવોનુ હમેશનુ જીવન (જીવવાનો અધાર) છે, વળી જો એ ત્રણને માણુસની ચાકરી આપી છે. અહા! પ્રાણીના સુખના સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે! (૬) ઓહો પરમેશ્વર તે માણુસને મન ને અક્કલ આપી છે તેથી બધા જીવોપર માણુસની ઘણી સત્તા રાખી છે, જે હમેશાં એવુ સારૂ પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને ભજે નહિ તે પાપી માણુસ છે. (૭) પરમેશ્વર હુ માગુ છુ કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામા નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી ફરજ છે એમ સમજીને હુ બધા કામ સદ્ભક્તિથી કરૂ અને તમને પગે પડુ તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ ૫૦.	પરદુખભંજન=પારકાનુ દુખ કાપનાર	ઉદાર=મોટા મનનો
પરાક્રમી=સમર્થ, જોરાવર, શૂરવીર	શોખી=મોજી	શ્લોક=છંદ, બે કે ચાર ચરણની સંસ્કૃત કવિતા

[illegible]=બહાદુરી
કમાણી=પેદાશ; રળતર
મતલબ=સાર
વડવા=બાપદાદા
હજીનુ=થોડી મુદત માટે ધારેલુ
પુરાવો=સાબીતી
બનાવટી=ખોટા
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત
સાબીત=ખરૂ

પ્રપંચ=તરકટ
વિશ્રામણુ=નાસ્તો
હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ લેતી વખત બોલે છે તે
રાજવહીવટ=રાજકારભાર
વૈદકશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવવાનુ પુસ્તક; રોગ પારખવા ને તેના ઓસડ કરવા સબધી પુસ્તક
ડાંગ=જાડી મજબુત

બાકડી
ઉગામી=ઉપાડી
પાહે=પાસે
નીપાજ=સાફ
દાંડી=દાસી, થળી
હાનિ=બગાડ, નુકસાન
હાચે હાચુ=ખરેખરૂં
કારે=ક્યારે
અમૃત બરાબર=ગુણકારી

સવાલ—ભોજ રાજા કયા વર્ષના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલા ? એના વખતમાં ગુજરાતમા કયો રાજા હતો ? ભોજરાજા શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો ? ભોજરાજા વિષે શુ કહેવામાં આવે છે ? એની સભાના પડિતોએ શો પ્રપચ કર્યો ? એ પડિતોના માથાનો કોણ મળ્યો ? તેણે શુ કીધુ ? રાજાએ તેને કેટલુ ઇનામ આપ્યુ ? ભોજરાજા નગરચર્યા જોવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજા શાથી ખૂશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણુસે વિદ્વાનને માન આપવુ (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૧.

તાણુ=તગાસ
બિનાશ=બેજ
પુરણી=પુરાણુ
કારીગર=કામ કરનાર

ધમણ=વાયુ ફવાનો સચો
નર્યા=નીરોગી, રોગ વગરના
પહેલુ સુખ તે જાતે નર્યા=પહેલું સુખ તે જાતે નીરોગી

વાહકાપનુ=નસ્તરનું
ગુણદોષ=ફાયદા ગેરફાયદા
ઔષધ=ઓસડ; દવા
ખનીજ=ખાણમાંથી

ખોદી કાઢેલો પદાર્થ (જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ કહેવાય છે)
ખજાનો=ભંડાર
સદ્‌ગૃહસ્થ=સારો માણસ
તરીકે=માફક; પેઠે
આબાદ=સુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે? ગામમાં કોની જરૂર પડે છે?

પાઠ પર.

નામાંકિત=પ્રખ્યાત
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની પાસે હતું
પેઢી=ઓલાદ, વંશ
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ
ત્યાગ=છોડવું તે
ભયંકર=પળાય નહિ એવી, સખત
પ્રતિજ્ઞા=બાધા, પણ
રૂપવાન=ખૂબસુરત
માછી=માછલાં પકડવાનો તથા વહાણ હંકારવાનો ધંધો કરનાર
કાંતિ=ખૂબસુરતી
પાંડવ=પાંડુ રાજાના છોકરા
યોજનગંધા=સત્યવતી, વ્યાસની માતા
ઉત્કંઠા=આતુરતા
માગું=માગણી
ગંભીર=ઘણી ભારે
ભયાનક=પાળી ન શકાય
બ્રહ્મચારી=કુંવારા [તેવી રહેવાનું વ્રત પાળનાર]
કોલ=વચન
કૌરવ=કુરૂરાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી? શંતનુ રાજાનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું? અને શા કારણથી? શંતનુ રાજા દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા? ભીષ્મે પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી?

સાર—માબાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુ:ખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૩.

સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ
અફગાનિસ્તાન=અફગાન લોકનો દેશ
ગીજની=અફગાનિસ્તાનનું મુખ્ય શહેર
ઇસ્લામી=મુસલમાની
વેરાન=ઉજ્જડ
દ્રવ્ય=પૈસા

મંદિર=દેવળ
રત્ન=હીરા, મોતી, માણેક વગેરે કીમતી જવાહીર
નટ=નાચ કરનાર
નૃત્ય=નાચ
ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના
ખંડન કરવું=ભાગવું
પંજાબ=પાંચ નદી વચ્ચેનો પ્રદેશ
જમાવ્યું=એકઠું કર્યું
કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો
રણ=રેતીનું મેદાન
જંગી=તોપની બારી
તાકાત=બળ; જોર
મરણીઆ=મરવાની દરકાર વગરના
ખુનરેજી=કતલ
નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ
કબર=ઘોર
વિસારે પડયાં=ભૂલી ગયાં
આગ્રા=જમના નદી પર શહેર છે
ચાલુક્ય=સોલંકી
અદ્યાપિ=આજ પણ
પણ=બાધા

સવાલ—મહમદ ગીજની કયાંનો પાદશાહ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ઇરાદો શું હતો? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ કયાં થઇ સોમનાથ આવ્યો? તેણે શું કીધું? પૈસા ન લેતા મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાગી? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું? સોમનાથનું દહેરું કયા રાજાએ સમરાવ્યું?

પાઠ ૫૪.

સુરત=તાપી નદીને ડાબે કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=જાણીતું
મુખ્ય=મોટું
ખુદ=પોતાનો
નામીચું=પ્રખ્યાત
બારું=વહાણ લંગારવાની જગો
મલબાર કાંઠો—મદ્રાસ ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો
સત્તા=હકુમત
જહાંગીર=અકબરનો છોકરો
સત્કાર=આદરમાન
કાફલો=ટોળું
દૃઢતા=હિંમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી ઊઠે એવા પદાર્થ ભરેલાં હોય અને દુશ્મનનાં વહાણને ભેરવીને સળગાવી મૂકવાને આંકડીઓ હોય એવું વહાણ
સ્થિતિ=હાલત
કોલકરાર=બોલી
કોઠી=માલ ભરવાની મોટી વખાર
બીજ=મૂળ, શરૂઆત
સર્વત્ર=સઘળે, બધે
મથક=મુખ્ય ઠેકાણું

વલંદા=ડચ; ફ્રેંચ	સ્થાપનાર	ઉગતી કળા=આબાદી
દેશના રહેવાસી	બંદુકની ગોળી=છરા	અરસામાં=દરમિઆનમાં
શિવાજી=મરાઠા રાજ્યનો	નિશાની=એંધાણી	

સવાલ—સુરત કઇ નદીપર છે? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઇ કઇ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઇ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શી હરકત કરી? સુવાલી આગળ કોને કોની સાથે લડાઇ થઇ હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી? (ઇ સ ૧૬૧૨) અંગ્રેજી સત્તાનું બીજ ક્યારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂંટ્યું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી મથક કયાં કીધું?

પાઠ ૫૫.	ઉજ્વળ=સફેદ	કોયલ=કોયલ
શિર=માથું	ઓપતો=શોભતો	મયૂર=મોરલો
કોટે=ડોકે	જામો=જુનો અંગરખો	સાર=સારી
રૂડ=ઓપતી	ફાળ=છલંગ	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર
વૃષભ=બળદ	મૃગ=હરણ	તરુણી=જુવાન સ્ત્રી
વીથ=નગર	શ્વાન=કૂતરો	પહનો=મણનો
ભૂપાળ=રાજા	ગુણજ્ઞ=સારા જાણીતા	પૂર્ણ—ગોરો
નેહ=સ્નેહ, હેત	શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરુ	મધુરો=મધુર રાગનો
દાખવે=જુવે	હરનિશ=હમેશાં, નિત્ય	વાણી=વેણ, શબ્દ
અંક=અક્ષર	રે'=રહે	મીન=માછ
મર્કટ=માંકડો	મેડક=દેડકો	કામની=સ્ત્રી
પરવરે=ચાલે	નિબળ=કમજોર	કીર=પોપટ

ચરણ=પગ	સઉકો=બધા	વાટ=રસ્તો
સાયો=પકડયો	વિચરે=જાય	
લાખો=લાખો માણસથી	વસમી=અઘરી	

પાઠ ૫૫ ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથપર ગગાજી રહે છે, જેની ડોકમા ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનુ વાહન કરે છે? (૧) (જવાબ) હમેશા પ્યારથી જોયશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતુ જણાય છે તે રેટ. (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંકયો તેથી જેને ઢાંકયો છે તેનુ શરીર સારૂ દેખાય છે તે ઘણો ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શુ છે? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરુષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભનો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મો ઉચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે જે હમેશાં પાણીમા રહે છે. જીભ નથી, તોપણ ઘણુ બોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે (૩) (પ્રશ્ના) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કોયલ નથી દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમા શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનુ રક્ષણ કરનાર છે. હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) (પ્રશ્ન) ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોખ્યો છે પણ ચોર નથી. ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠુ બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શુ હશે? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમા પવિત્ર છે, બાપ

શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે, કહો જી તો તે પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, લાખ માણસથી પણ પકડાયનો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ? (૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે. ઘરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૬.

પૂર્વ=પહેલાં
આર્યાવર્ત=વિંધ્ય ને હિમાલયની વચ્ચેનો પ્રદેશ
વા=અથવા
રક્ષણ=બચાવ
અસંખ્ય=ગણી ન શકાય એટલા, ઘણાજ
શરણાગત=આશરે આવેલા
યજ્ઞ=હોમ
પડખામાં=પાસામાં, બાજુમાં
ક્રૂર=ઘાતકી
રક્ષા=બચાવ
આહાર=ખોરાક
તોલ=બરાબર
વિખુટે=જુદો
ખાતર=માટે
વિરોધ=તકરાર
ધર્મજ્ઞ=ફરજ જાણનાર
ઈંદ્ર=દેવોનો રાજા
અખંડ=આખું, સાજું
ધાઈને=દોડીને
વાટ=રાહ

સાર—જબરાએ નબળાનું રક્ષણ કરવું

પાઠ ૫૭.

ઘડી ઘડી=વાર વાર
ઉકળાટો=ઘામ
ભારી=બહુ
અભ્ર=વાદળાં
સકળ=બધા
ચાળા=ચિહ્ન, લક્ષણ
ચંડુ=ચકલી
બગ=બગલો
સાફ=ચોખ્ખી
અર્ણવ=દરીઓ, સમુદ્ર
ભળ્યાં=જોયાં
રવ=મધુર સૂર
યંત્ર=સતાર, સારંગી વગેરે
રૂપાળાં=સારાં
અધિક=વધારે
ઘટ=ઘટા
ઠાલા=નકામા
કમી=ઓછી
ઉભરાય=પાકે
પીત=પીળો
સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આથમવું તે
ઉજળું=સફેદ
નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો ખૂણો
શીતળા=ઠંડા, શીતળ

વસત ઋતુનાં લક્ષણ. સમજુતી:-

તડકો અને શીળો ઘડીએ ઘડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને ઘણો ઘામ થાય છે. ઘણા કાળા વાદળા આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચકલી ધુળમા ફડફડ પાખો ફફડાવે છે મમલા પોતાની પાખ બરોબર ફેલાવીને બેસે છે પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતા જોયા, તેથી બધા૦ (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર ચરરર શબ્દે હાલતા જણાય, વાજિત્રમા બહુ સારા મધુર સુર આવે છે. તેથી બધા૦ (૩) હમેશ કરતા તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે. ફૂલમાથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે અઘે ઘટા વાગતા હોય એવા ખોટા અવાજ સભળાય છે, તેથી બધા૦ (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉધાઇ, કીડી, અને મકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ઘણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ મળા બાધવાની તપાસમા આમ તેમ ફરે, ઉડે તેથી બધા૦ (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચદ્રમાની આજુબાજુ ઘણુ સફેદ કુંડાળુ દેખાય છે. ઇશાન ખુણામા ઘણી વીજળી થાય છે. નૈઋત્ય ખુણામા ઠંડો પવન વાય છે (કારણ કે નૈઋત્ય ખુણામા દરીઓ છે) તેથી બધા૦ (૬)

પાઠ ૫૮.

કૈસરેહિંદ=એ નામનો ઇલકાબ	સપૂર્ણ=પુરેપુરૂં	યાદગીરી=નામના, કીર્તિ
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી, પતિવ્રતા	આચરણ=ચાલચલગત	દબદબા ભરેલી=ઠાઠવાળી, ભપકાવાળી
સભવ=આશા	અવસ્થા=હાલત	સભ્યતા=સજ્જનાઇ
	સલાહ=અનુમતિ, સમતિ	ઘાયલ=જખમી
	પ્રયાસ=મહેનત	પરમાર્થી=પરોપકારી
	નિષ્ઠા=ભાવ, આસ્થા	

ખુજ=કદર, પિછાણ
ભાષા=બોલી
મમતા=ચાહના, માયા
મુનસી=મુસલમાન શિક્ષક
દસ્તક=તાબામા
ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર નામુ
પદ=પદવી
ખેદ=દીલગીરી
વિસ્તાર=ફેલાવો
પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરીઆએ કયાથી કયા સુ'ની કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ કયા સનમા થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉમરે કયા સનમા ગાદીએ બેઠા હતા ? એમના પિતાજીનુ નામ શુ ? એમનુ લગ્ન કોની જોડે થયુ હતુ ? મહારાણી કયા સનમા વિધવા થયા ? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમા કયા સનમા આવ્યો ? ૧૮૮૭મા શુ બનાવ બન્યો ? મહારાણીનુ નામ હાલમા શા માટે યાદ કરવા આવે છે ?

પાઠ ૫૯.

રક્ષ= ક્ષણ કર
દેવ ઈશ્વર
મહારાજા=પાંચમા જ્યોર્જ
પ્રૌઢ=ઘણા મોટા
જયવંત=જશવાળા
મસ=વધારે
કીર્તિ=મોટાઈ
યશ=આબરૂ
પ્રભાવ=વધારા, ફેલાવ
જગદીશ=પરમેશ્વર
વીખેરવા=છુટા પાડવા
રૂઠ=ગુસ્સે થા
કાળ-મોત, હાર
બખેપાડ=બેસાડ
દ્વેષ=કીનો, અદેખાઈ
હુન્નર=કસબ
અમઘેર=અમારે ત્યા
સંપ=નિરાંત
સધો=થાઓ
કાળ=વખત
ગંજ=ઢગલો
દાન=પુણ્ય
શ્રેષ્ઠ=મોટા
જાવુ=હમેશ
ક્ષેમ=સુખી સ્થિતિ
રાય=રાજા
સહ અભિમાને=સારી ઉંચી લાગણીથી
પૂજ્ય=પવિત્ર
પ્રત્યે=તરફ
ધર=રાખ
શક્તિમાન=જોરાવર
રાજેશ્વર=રાજાઓના ધણી
નાથ=પરમેશ્વર

મહાજ્ઞાની=અક્કલનો ભંડાર, ઘણા જ્ઞાનવાળો	શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી પાર=સુધી	દીલ=મન સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૫૯ રાજગીત

હે પરમેશ્વર તુ મોટા રાજાનુ રક્ષણ કર હે પરમેશ્વર તુ મોટા રાજાનુ રક્ષણ કર હે મોટા રાજા તમે ઘણા વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનુ રક્ષણ કર એમને ઘણા કીર્તિવાન બનાવ મોજમઝા મોટાઇ અને આબરૂ આપ અને એમનુ રાજ્ય ઘણાં વરસ ચાલે તેમ કર હે પરમેશ્વર શહેનશાહનુ રક્ષણ કર (૧) અરે પરમેશ્વરા હે જગતના ધણી તુ ઊઠ અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા, અને તેઓનુ મોત લાવ, વેર અને કકાસ બધો બેસાડી દે સમજણ અને કળા વધે એમ કર, અમારા ઘરમા નિરાત ને સપ થાઓ કે જેથી હમેશા અમારૂ ભલુ થાય (૨) હે પરમેશ્વર તુ મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આબરૂ અને સુખી સ્થિતિની હમલાબધ (ઘણીજ) બક્ષીસ કર કારણ કે ગરીબ અને રાજા, સારી ઉચી લાગણીથી એમનુ રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જયા ત્યાના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે (૩) હે સર્વ શકિતમાન, રાજેશ્વર, મહાજ્ઞાની, પ્રભુ તુ એને તારી છાયામા રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે, વફાદારનો સપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર.(૪)

પાઠ ૬૦. અશો=ચંદ્રગુપ્તના દીકરાનો દીકરો જાદવકુળ=યદુકુળ, એ કુળનો મૂળ સ્થાપનાર	યદુ હતો તે પરથી એ નામ પડયુ છે. દ્વારકા=કાઠિઆવાડના વાયવ્ય ખુણામા ગાય કવાડના તાબાનુ શહેરછે	જેમા રણછોડજીનુ દહેર છે. યુનાન દેશ=યુરોપખડની દક્ષિણમા દેશ છે તે; ગ્રીસ

ઇ સ પૂર્વે=ઇસ્વી સન પહેલાં
નિરાધાર=આધાર વગરનાં, ગરીબ
દવાખાનાં=હોસ્પિતાલો
રોગી=મરીયામ
ચોતરા=ચબુતરા
આશ્રય=મદદ, ઉત્તેજન
સ્થંભો=થાંભલા
મૂળતત્ત્વો=જે મુદ્દા કે સિદ્ધાંતોપર ધર્મ રચાયો હોય તે
લિપિ=લખેલી ભાષા
મુસાફર=રાણુ ગીને
હિંસા=હત્યા, ખૂન
શ્રમણો=સાધુઓ
ઉડાઉ=ખર્ચાળુ
હિત=ભલુ, કલ્યાણ
મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ
આગ્રહ=બળાત્કાર, દબાણ
વૃત્તાંત=હકીકત
લાડી=વહુ
લંકા=સિંહલદ્વીપ, હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં બેટ છે તે
સંગમ=નાની નદી મોટી નદીને જે જગાએ મળે તે જગો
પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
પુરાણ=હિંદુઓના એ નામનો જુના ગ્રંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી? અશોકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શું શું યોજના કરી? ગીરનારના લેખમાં શું લખેલું છે? લંકાની લાડી અને ઘોઘાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી?

પાઠ ૬૧.

વંશજો=વંશમાં જન્મેલા
ખંડેર=ભાંગી પડેલી ઇમારતો
ગુર્જરરાષ્ટ્ર=ગુજરાત
નીડર=બીએ નહિ એવો હિંમતવાન
વચની=બોલેલું પાળનાર
ભાટ=એક જાતના બ્રાહ્મણ, ખરા ખોટા વખાણ કરનાર
પટાવતો=રાજના મુખ્ય સરદારો
કતલ=કાપાકાપી
પડાવ=મુકામ
મરણીઆ થઇ=યાહોમ કરી, ઝંપલાવી
ગર્ભવતી=બે જીવવાળી, દહાડાવાળી
સમય વિચારીને=સમયસૂચકતા વાપરીને
નિર્ભય=બીક વગર
રણભૂમિ=લડાઇની જગો; રણક્ષેત્ર
યાહોમ કરીને=મરણીઆ થઇને
ખીજીને=ગુસ્સાથી ચડીને

સવાલ— અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊઠી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ? તેમા કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમા આવ્યુ ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલભી વંશની રાજધાનીનુ શહેર કયુ ? અને તે કયા હતુ ? વલભી વંશ કેટલો વરસ ચાલ્યો ? વલભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યુ ? વલભી વંશ પછી કયા વંશનુ રાજ થયુ ? તેની રાજધાની કયા નગરમા હતી ? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનુ વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? રૂપસુંદરીને જંગલમા કોણ તેડી ગયુ અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.

વનરાજ=જયશિખરનો છોકરો

દેખરેખ=તપાસ

મૂળરાજ=રાજનો છોકરો (એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હતો)

શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો

પુખ્ત ઉમર=સમજણી ઉમર, અઢાર વરસની ઉંમર

કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ

સામળો=કાળો

શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે

ત્રાસ=ડર, ધાક, કંટાળો

જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વતની પાસે શહેર છે (હાલ એમા બાબી વંશના મુસલમાન રાજાનું રાજ્ય છે)

ખાલસા=જપ્ત

સતી થવું=ધણીના મુડદા સાથે જીવતા બળી મરવુ

આણ=દુવાઇ; હુકમ

શૈવ=શિવને માનનારા

બાબ=ચોળકા તથા ધંધુકા તાલુકાનો તથા કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ

સહસ્રલિંગ તળાવ=એ નામનું પાટણમા તળાવ હતુ એનાપર હજાર મહાદેવની મૂર્તિ હતી તેથી એવુ નામ પાડ્યુ હતું

દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી ખરી ખોટી વાત

બાધ=હરકત

વૃત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડયુ ? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછુ મેળવ્યુ ? વનરાજે કયુ શહેર વસાવ્યુ ? એ નામ પડવાનુ કારણ શુ ? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનુ નામ શુ ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યુ ? મૂળ-રાજ નામ શા ઉપરથી ? એની મા, બાપ તથા દાદાનુ નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાથી કયા સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનુ તથા માનુ નામ શુ ? મીનળદેવીએ શુ બંધાવ્યુ અને કયા તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનુ વર્ણન કરો. બબ્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ? જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનુ કારણ શુ ? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શુ પરિણામ આવ્યુ ? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા કયાના રાજા તથા કયા વંશના ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનુ પરિણામ શુ આવ્યુ ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો ? રૂદ્રમાળ કયા છે તથા શુ છે ? એ કોણે બંધાવ્યુ તથા કોણે પુરૂ કરાવ્યુ ? શ્રીસ્થળનુ બીજુ નામ શુ ? એવુ નામ પાડવાનુ કારણ શુ ? સિદ્ધરાજે કયા કયા બાંધકામો કરાવ્યા ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યુ ને કયા સનમા મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવા રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમા અને કયા થયો હતો ?

સાર—જર, જોરૂ, અને જમીન એ ત્રણે કજીઆના મૂળ છે મતલબ કે એ ત્રણેને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩	રાજધાની	અકૃત=દુ:ખ
ઉમરાવ=અમીર	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	ઝપાઝપી=મારામારી
યોધ્ધો=લડવૈયો	બાગલાણુ=નાશકની પાસે	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
અલાઉદ્દીન=ખીલજી વ-	ડુંગર છે	દુરાચણી=ખરાબ
શનો બીજો બાદશાહ	દીપી=શોભી, ખીલી	
પાટનગર=રાજનગર;	અઘટિત=અયોગ્ય	

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કયો ? કરણઘેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કઈ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કોલાદેવી કોની બેગમ થઇ ? કૈલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	લૂટનાર	સુશોભિત=સારી શોભા-
બંડ=હુલ્લડ, બળવો	કામળ=મૂળ	યમાન
લડવૈયા=યોદ્ધા	સરહદ=સીમા, છેડો,	વણકરે=વણનાર
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો	છેવટની હદ	ઉમદા=સરસ
અંતઃકરણ=મન, દીલ	વસુલાત=મહેસુલ	ઓરસ=મેળો
ઘોર કર્મ=ઘાતકી કામ	બેશ=સારી, ઉમદા	ઘોર=પાપી, ક્રૂર
વાટપાડુ=રસ્તો રોકી	પ્રવાહ=વહેણ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુબો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉઘરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યા સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

પાઠ ૬૫.

મોજીનો=આનંદી
મમદ=મુસલમાની વચન નામ છે
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર
ફીતુર=હુલ્લડ, બંડ
દાબ=ડરબ
શિરોહી=ગુજરાતની ઉત્તરમા છે અહીંની તરવાર વખણાય છે.
જગત ભૂશિર=જગત પોઇંટ એ દ્વારકા પાસે છે
ચાંચીઆ=દરીઆમા લૂટ કરનાર
ખાલસા=જપ્ત
પ્રતાપ=કીર્તિ
મુસાફરખાના=ધર્મશાળા
બેટ=શંખોદ્ધાર એ દ્વારકાની પાસે છે
ગ્રામત=પૈસાદાર
ફરદોશ=આંબાવાડી
અમરાઇ=આંબાવાડી
ઠઠ=ભપકો, દબદબો
વાજીંત્ર=વાજા
ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો? બેગડો નામ શાથી પડ્યુ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો? ગીરનારની પડોશમા કયુ શહેર વસાવ્યુ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા? ૧૪૮૨મા શુ બનાવ બન્યો? દરીઆની લડાઇમ કોને કોને હરાવ્યા? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યુ? ભમરીઓ કુવો કયા છે? મહમદશાહને કયા દાટ્યો છે? મહમુદે લોકોપયોગી શુ કામો કીધા? મુસલમાન પાદશાહોમા સિદ્ધરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે
લગામ=સત્તા
હસ્તક=તાબામા
વશ=તાબે
દબાવી=ચાંપી
કર=વેરો
કર=ભાવ
બક્ષ્યા=ભેટ કર્યા
ટકી શકાય=ટક્કર લઇ શકાય
ખંભાત=મહી નદીના મુખ આગળ શહેર છે. એમાં મુસલમાની રાજ્ય છે.
ફતેહ=જીત
વડોદરા=વિશ્વામિત્રના કાંઠાપર ગાયકવાડની રાજધાનીનુ શહેર છે
હવાલે=તાબે
મગરૂર=અહંકારી
આપઘાત=પોતાને હાથે પોતાનો જીવ કાઢવો તે
ખત=ઠેકો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ ગયો ? તેણે શું કીધું ? બહાદુરશાહ કયા બે જબરા શત્રુને જીતી શકયો નહિ ? ઇતિમદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું ? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭.		
આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પર્વત છે	નાળચુ=નળી	કરા=આકાશમાંથી જે પાણીના બંધાએલા કાંકરા પડે છે તે
ઘટા=ભરાવ	ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ, ઓસ	ઝાકળ=ઠંડીના જોરથી હવામાંની વરાળનું પાણી થવું તે; ઓસ, ઠાર
ચમકારા=ઝબકારા	ગંજી=ઘાસનો ઢગલો	
ઝુંપડું=તાડછાનુ ઘર	ભિજી=ભિનાઇ	
વાદળાં=આભલા	બંધાઇ જાય છે=ઠરી જાય છે	

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આબુ કયાં છે ? સવારે ધુમસ જેવુ શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમાડામા ફેર શુ ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઇ શકે છે ? પાણીવાળી જગા ગણાવો વાદળા શેના બને છે ?

પાઠ ૬૮.		
ભેગા થયેલા=મળી ગએલા	સપાટી=પદાર્થનો ઉપલો ભાગ	ફેરો=આંટો, ચક્કર
સઢ=વહાણના કુવા સાથે બાંધેલુ પવન ભરાવાનુ લુગડુ	આગબોટ=વરાળથી ચાલતુ મોટુ વહાણ, સ્ટીમર	આરપાર=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી

સવાલ— પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શુ થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમા

પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઇએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? છોકરાઓ ગોળાકારમા ફરે છે ત્યારે ઘરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૬૯.		
અંતરે=છેટે	સ્થિતિ=હાલત	વાર્ષિક=વરસની
ચોકસ=મુકરર	ગતિ=ચળ	
	જોત=સળગતો કાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઇ દિશામાથી કઇ દિશામા ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા થવાનુ કારણ શું? વરસમા કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયા?

પાઠ ૭૦.		
અમાસી=ધાખુ	ફેરવે છે	ખરે=ભોંયપર પડે
કરાંઠી=કપાસ, તુવેર, વગેરેના સુકા છોડ	નદી=ઉપેડી	ધરે=ચોળે
ખુપરા=સુકાં હુંડા	હેલી=ચાલુ વરસાદ	તંબોળ=પાન
કાંસ=નીક	વળે છે=થાય છે	ધરે=પહેરે, ઓઢે
કાંસ=પાણી જવાનો માર્ગ, નીક	માફકસર=જોઇતો	શાલ=ઊનનુ કીમતી લુગડુ
ટેકી=ખડખુચ	તીડ=ખેતરને નુકસાન કરનારૂ તપખિરીઆ રંગનુ જીવડુ	ફાટે=ચીરા પડે
ખરીફ=ચોમાસામા વવાતા ધાન્ય	ધમાલ=ભીડ, ધાંધલ	ઘટે=ઓછા થાય
વાવણી=રોપણી	રવિપાક=શિઆળુ પાક	ભલીભાત=સારી રીતે
કરપી દે છે=રાપડી	કડબ=જુવારના સુકા સાંઠા	જળ ઉંડા જાય=પાણી સુકાઇને ઓછુ થાય
	સરકાર ધારો=મહેસુલ	પામે=મળે, આવે
		ગુણવાન=ફાયદાવાળા;

ગુણકારી

હોજ=પાણીની ટાંકી

લાગ=લાગે

ચદન=સુખડ, કેસર વગેરેને ઘસીને લચકા જેવુ બનાવે છે તે

મીઠા=મધુર

વણનોલ=ધણોજ

ખાસ=મજાનું

ડુબાડુબ=ડુબી ગએલી

ઉચારે=બોલે

મલાર=રાગનું નામ છે

ખેતીકાર=ખેડુત

ચપેલી } એક જાતના
જુઇ } સુગંધીદાર
જાય } સફેદ ફુલ

ચંપા=પીળા રંગનું સુગંધીદાર ફુલ

ભલા=સારાં

ફુલાય=મોટા થાય, ખીલે

માટ=માટે

શાખડીઓ=પાવડીઓ

હિંચોળા=હીંચકા

ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શુ શુ કામ કરે છે ? ઉનાળામા ગામડાના લોકો શહેરમા શુ લાવે છે ? ચોમાસામા ખેડુતો શુ કામ કરે છે ? ખેડુતને મહેનતનુ ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતુ નથી ? શિઆળામાં શુ કામ કરે છે ? શિઆળામા શુ શુ વેચવા આવે છે ?

કવિતાની સમજુતી.

શિઆળામા ઠડો પવન વાય છે ઝાડના પાંદડા ખરી પડે છે અને ઘઉ પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને ટડોળ પાકે છે, લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા ને પહેરે છે, ને શાલ ઓઢે છે ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે, (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડા જતા રહે છે. (ઓછાં થાય છે) નદી અને સરોવરના પાણી પણ ઓછા થાય છે સઘળી વનસ્પતિને નવા પાંદડા આવે છે, અને સારા ગુલગુલ્લા કેસુડાના ફુલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામા પાણીના કુડ, ફુવારા ને બાગ સારા લાગે છે ચદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠડક મળે છે, કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે,

અને તાપ ઘણોજ પડે છે (૪) વરસાદની ઋતુ ઘણી મઝાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમા ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઇ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુઇ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, ડીંચકા ને બાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૦.

સલામતી=હથિઆર નમાવી સલામ આપવી તે

અધિકાર=હોદ્દો, સત્તા

ઉપરી=અમલદાર. અધિકારી

કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય અધિકારી

ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય અધિકારી

માહીતી=સમજ

રેલ=પૂર

સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં મોટામાં મોટી નદીએ તે

ભેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રંબક=નાશક જીલ્લા માંગોદાવરીના મૂળ આગળ એ શહેર છે

જળધોધ=પાણીનુ એસબંધ ઉપરથી પડતુ ને

રોગિષ્ટ=રોગવાળી

વિભાગ=ભાગના ભાગ

દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાનો મુલક

મહાબળેશ્વર=મુંબઇ ઇલાકામા હવા ખાવાનુ ઠેકાણું છે

પુના=પુના જિલ્લામા મુળામુઠા નદીપર શહેર છે. (એમા પેશવાની રાજધાની હતી પુનાના પાન વખણાયછે)

મંડળ=સભા

કાયદા=કાનુન; ધારા

મંત્રી=પ્રધાન, વજીર

મોટી અદાલત=હાઇકોર્ટ

ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ કરનાર અમલદારો, જડજો

ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળવણી ખાતાનો વડો અધિકારી

બેશક=નક્કી

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શુ કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય બીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ગુજરાત

કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઇ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણૂક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓહ્દાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં કયા રહે છે ? મુંબઇ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનુ નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઇ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામા કયા કયા ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઇ ઇલાકામા કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨.

હાથ આવ્યો=તાબામા આવ્યો
ઉતારૂ=મુસાફર
ફાંટા=શાખા
મીલો=કાપડ વણવાના કારખાનાં
કારખાના=કામ કરવાની મોટી જગો
ગીરદી=ભીડ
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી

મિનારા=બુરજ; ટાવર
વૈભવ=સુખના સાધન
થાનક=સ્થાન, ઠેકાણું
ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ
બારૂ=વહાણુ આગબોટ લગારવાની જગા, બંદર
કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી
દાણુ=જકાત
વણાટ=વણવાનુ કામ

તાર=તાંતણા
ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશમી ને કસબી વણાટ
ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત
પાંજરાપોળ=અશક્ત ઢોરોને રાખવાની જગા
સહિત=સાથે
દેવસ્થાન=દહેરૂં
છાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા
ગોરૂ લશ્કર=સોલજરોનુ લશ્કર

રોજગાર=ધંધો

કૉલેજ=પાઠશાળા, ઉંચું જ્ઞાન આપવાની મોટી નિશાળ

વિસ્તાર=લંબાઈ પહોળાઈ ગણીને જમીનનું જે માપ આવે તે; ક્ષેત્રફળ

સવાલ—મુબઈ બેટ અંગ્રેજ સરકારને કયારે અને કેવી રીતે મળ્યો? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા? મુબઈનું વર્ણન કરો. મુબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુબઈનો આકાર કેવો છે? એનો વિસ્તાર કેટલો છે? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે? મુબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિયાતું છે? મુબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું? મુબઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી? ચડતી કયારથી થઈ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે? અમદાવાદનું શું વખણાય છે?

પાઠ ૭૩

જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લામાં કસ્બો છે

રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો

ઢાઢર=નદી છે એ રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે

કેમેકેમ=કોમેકોમાં

પોઠી=માલ લાદેલા બળદ

વણજાર=પોઠીનું ટોળું

પેઠ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે (અહીંની પાઘડી વખણાય છે.)

પન=મપારો

પોરબંદર=સુદામાપુરી (કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ જિલ્લામાં શહેર છે (અહીં મુનસર તળાવ જોવા લાયક છે)

ડીસા=એ પાલણપુર એજન્સીમાં શહેર છે

વેપારી માર્ગ=માલ લઈ જવા લાવવાનો રસ્તો

કાફલો=જથ્થો, ટોળું

થરાદ=પાલણપુર એજન્સિમા છે

નગરપારકર=સિંધની દક્ષિણમાં થરપારકર જિલ્લાનો તાલુકો છે

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઇ જવુ હોય તો કઇ રેલવેમા બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાંદોદ કેટલે રસ્તે જઇ શકાય ? આગગાડીમા જવાનુ સારૂ કે પગ રસ્તે જવાનુ સારૂ ? પગ રસ્તે જતા શું શું હરકતો પડી ? મુંબઇથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય ? પોરબંદરનુ બીજુ નામ શું ? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતી ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.

જુજ=થોડી

સદી=સૈકો

તુવાર=રજપુતની જાત

ચોહાણ=રજપુતની જાત

ખંડણી=નાના રાજાએ મોટા રાજાને રૂપીઆ આપવા તે

સ્વતંત્રપણું=આપ અખત્યારી

રંગાટી=રંગવાનુ કામ

સરહદ=સીમાડો, છેવટની હદ

ધાક=ડરપ, દાબ

આબાદ=ચઢિઆતુ

બેનમુન=જેનો જોડો નહિ હોય તેવી, ઉત્તમ

શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ

વેરાવો=કરનો વેર

બુરજો=મિનારા

ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા કયા છે ? હાલમાં ત્યા કયા લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે કયા સૈકામા તથા કોના વખતમા વસાવ્યુ ? ૧૧ માં સૈકામા કોનુ રાજ હતુ ? ઇ સ ૧૪૧૮–૧૪૫૦–૧૪૮૪મા શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ કયા સનમા જીત્યુ ? ૧૯૦૩મા શુ બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમા આવ્યા

પછી આબાદ કેમ થઇ શકાયું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનુ ધ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરૂં છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૫.		
ગરમી=ગરમ વસ્તુને અડકવાથી જે લાગણી પેદા થાય છે તે.	સ્થિતિ=હાલત	સંકોચીએ=બરાબર ગોઠવીએ
અપકો=ડામ	છલોછલ=છેક માથા સુધી	પ્રસરી=ફેલાઇ
ઝઝેલા=ફોલ્લા	ઉપસીને=ફુલીને	પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
વજન=તોલ	ઘન=નક્કર	ફૂલે=કદ વધે
	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું	
	ખ ખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ	

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનુ વજન કેમ વધતુ નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમા ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનુ કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ઘન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમા જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬.		
સંકોચાય=કદ નનુ થાય	સ્વરૂપ=પોતાનુ રૂપ, ખરૂ રૂપ	શાલદુપટ્ટા=શાલ વગેરે
વાટ=પૈડાપરનો ગોળ લોઢાનો પાટો	શંકા=વહેમ, ગુંચવણ ભરેલા વિચાર	હુંફાળુ=સહેજ ગરમ
સજ્જડ=મજબુત	ડોળી=ઝોળી	મુકાબલો=સરખામણી, બરોબરી
ઢાંકણું=ઢાંકણું	કસો=કે સો	

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજાવો ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને ઠડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠડી લાગવાનું કારણ શું? હુંફાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડુ શા માટે કહીએ છીએ, તેનુ કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.	ગોરમટી=ગોરાડુ માટી	ફુલવેલી=પકવેલી
કોગળો=મોમા પાણી ભરી હલાવી કાઢી નાખવુ તે	બધક=બાધો કરનાર	ચાદી=ફોલ્લા, ચાઠા
ઘુંટડો=મોમા માય તેટલુ પાણી	મજબુતી=તાકાત, જોર	દાહ=અગન
ખટુમડુ=સહેજ ખારુ	કાકડો=ગળામા બહારની બાજુએ દેખાતો ગઠ્ઠો (એ ગઠ્ઠો નાના છોકરામા દેખાતો નથી મોટા માણસમા દેખાય છે)	ગચરકા=ઓડકાર
તુરૂ=તુરાશ પડતુ		ઉલટી=વામીટ, ઓકારી
થૂ થૂ=થૂક થૂક		કોકીલુ=થોડુ હુફાળું
બનાવટી=બનાવેલા		મહીસાગર=મહી નદી
		ખદખદે=ખદબદ થાય
		ચકતુ=બેઠેલો ગોળાકાર
	અવાળુ=દાતના પીડિયા	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમા ફટકડી ક્યાં થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો; ફટકડીને શી રીતે ફુલવતા હશે? ફટકડી ફુલાવતી વખત ખદખદે છે તતું કારણ શુ?

પાઠ ૭૮.	ઘસરકા=ઘસારાથી પડેલા પાકા	જંગાલ=તાબાનો કાટ
સીસુ=મેલા ભુરા રંગની ધાતુ	બે બોલ=થોડુ	કટાણું=કટાયલુ
		રદ=નકામું

સવાલ—હરિશ કરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મંછારામે કલાઇ વિષે શુ શુ કહ્યુ? પિત્તળ શુ શુ મેળવીને બનાવે છે? કાંસું શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯.

મોભ=છાપરાની વચમાં આડો થાંભલો
વાડીઆટ=ચોડીઆ
સ.પણુ=બળતણુ
કુંપળ=ટીશી
થડ=પડ
ગણતરી=હિસાબ
દ[illegible]=દાબણું
[illegible] આંગણનુ=વચલા ભાગનુ
સંગીન=મજબુત, નક્કર
ટકાઉ=ટકે એવુ
નાર=નાજુક
રમનાન=રમણાણુ
વૃદ્ધિ=વધારો
ફીસુ=ચિકાશ વગરનુ, ઝટ ફાટી જાય એવુ
રેસાદાર=રેસાવાળુ
પરનાળ=નીક, મોરી
પટ=મજબુત
ખચોખિચ=પાસે પાસે
એકાએક=એકમેક
ચીકટ=ચીકણુ, ચિકાશ વાળુ
કોલુ=શેરડી પીલવાનો સંચો
ઘાણી=તેલ દીવેલ વગેરે પીલવાનો સંચો
ચઢિઆતો=ચઢતો
હાથીદાંત=તુશળ
ઘાટબંધ=ઘાટદાર
ઓપીને=ત્રસીને
મૂઠ=હાથો
મહોરાં=રમકડાં

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે? આપણને જીવવાને માટે પહેલા, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ શું? નાળિએરી ને તાડ શી રીતે વધે? એનું લાકડું કયાં કયાં કામમાં આવે છે ને કયાં કામમાં આવતું નથી? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી? લાકડાની કઇ કઇ ચીજો બને છે? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઇ શકે તેવું લાકડાપર થઇ શકે કે નહિ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી? હાથીદાંત શું કામમાં

આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનસ્પતિજ સેંદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ
સુગંધી=ખુશબો
સોડે છે=પીમળે છે
પાખડી=પાંદડી
જાસવતી=એક જાતના ફૂલ
કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
ઢાકણુ=વગર
વજ્ર=ફૂલનુ ઢાકણુ
વજ્રપત્ર=ફૂલના ઢાકણુના નાના પાદડા
નાજુક=કોમળ
ચૂંટી=તોડી
સળંગ=આખો
ફૂલમણી=ગોટો
ગોટો=પાખડાઓ જોડા ઇને ગોટા જેવુ બને છે તે
સરણાઇ=પીપી
મુખ્ય=જરૂરનો
અગથીઓ=સેકટો
પુંકેસર=નરતંતુ
સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ
પરાગકોશ=પરાગનો જથ્થો
પરાગકણ=પરાગની રજ
રજ=પરાગકોશના ઝીણા કણ
બીજાશય=બી બધાવાની જગા, ગર્ભાશય
સૂક્ષ્મબીજ=ઝીણાં બી

સવાલ—અત્તર શેનુ બને છે ? વજ્ર શુ કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શુ કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શુ તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાખડી શુ કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે ? ઘણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી, પેસવાથી
પોષવામા=પોષણ કરવામાં
માવજત=સંભાળ
યોજના=ગોઠવણ
ગર=માવો
વર્ગ=જાત
પોપટા=ચણાની શીંગો
જળવાય=સચવાય
પતી રહે=પુરૂ થાય
ફોલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પકવાર.

ફાડ=ફાળ	સત્વ=રસ	ફળ
બીજાંકુર=ફણગો	માફક આવે=અનુકૂળ	રુદ્રાક્ષ=જેની માળા બને
ફણગો=સણગો	થાય	છે તે મણકો, એક
પોષણ=ગુજરાન	જામફળ=સીતાફળ જેવા	જાતના ઝાડનું બી
દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં	લાલાશ પડતા રંગના	

સવાલ—બીને ઊગવા માટે શું શું જોઇએ ? કયા બી એકદળ ને કયા બી દ્વિદળ છે? દ્વિદળ બીમાં બીજાંકુર કયાં હોય ? બીજાંકુર શું ખાઇને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયા બી વહેલા વાવવા જોઇએ ? કયા બી મોડાં વાવીએ તો ફીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	ડીટું=ડીચું, ડીચકું	કોથળી
સૃષ્ટિ=દુનિયા	પ્રાણરક્ષકવાયુ=જીવનનું	નસો=રગો
શોભા=દેખાવ	રક્ષણ કરનાર વાયુ,	ઘન=ઘીચ
આત્મા=જીવ, મન	ઓક્સિજન વાયુ	ઘટા=ભાવ
પ્રસન્ન=ખુશ	પુષ્ટિ=બળ, જોર	
અંશ=ભાગ	જઠર=પાચન કરવાની	

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ કયારે બધું દુઃખ ભૂલી જાય છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતા કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.

નમસ્કાર=બે હાથ જોડી માથું નમાવવું તે
નર્યાં=એકલા
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ
વાવેતર=રોપણી
પાણીપોચી=ભેજવાળી, શરદીવાળી
સોડમ=વાસ
તેજદાર=તેજવાળો, ચળકતો.
ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ
તાવડો=પેણો
વળી ન જાય=વળ દેવાય નહિ
મસળે=ચોળે
ફાયદાકારક=ગુણકારી
જાગૃત=હોશિયાર
અરબસ્તાન=એશિઆ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
છડીને=છોડા કાઢીનાખીને
ચરખો=કપાસમાંથી કપાસીઆ જુદા પાડવાનો સંચો
નુકસાનકારક=નુકસાન કરનાર
કૌવત=બળ, જોર
અનિયમિતપણે=વગર નિયમે
હદબહાર=જાદે, વધારે
કાળજી=ફીકર

સવાલ—ચા એ શું છે? ચા ઘણી કયા પાકે છે? હિંદુસ્તાનમા ચાનું વાવેતર કયા થાય છે? ચાને કઇ જમીન અનુકૂળ નથી? પાદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમા કાફી પહેલ વહેલી કયાંથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમા થાય છે? કાફીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમા આવે છે? ચા અને કાફી ફાયદાકારક છે કે નહિ? જવાબ. ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઇ શકાતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.

અમીરી=મોટો દરજ્જો
ચિહ્ન=નિશાની
નિર્ધન=પૈસા વગરનો; ગરીબ
ઉમદા=કીમતી
ગરમ હવા=ગરમી
અમેરિકા=એ ખંડ છે
મીસર=વિલાયતથી હિંદુસ્તાન જતા રસ્તામાં એ દેશ આવે છે.
કપાસ=રૂનો છોડ

પાંખડી=ડાળી	જીંડવાં=ખીલ્યા વગરના	વીણવો=ચણવો
કપાસીઆ=કપાસનાં બી	કાલા	અ કાય=નક્કી થાય
નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ	કાલા=કપાસના ફળ	

સવાલ—લુગડા બનાવવામા શુ શુ વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમા થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનુ કારણ શુ? કપાસ કયા કયા પાકે છે? હિંદુસ્તાનમા કયા કયા પાકે છે? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમીનમા સારો થાય છે? કપાસનુ વાવેતર કયારે કરે છે? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે? કપાસ લણવાનો સોથી સારો વખત કયો? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે?

પાઠ ૮૬.	ભીંગડા=જાડા પડ	યત્ર
ઝાલર=ગળાના નીચે લટકતી ચામડી છે તે	મરકા=લપમા	કણકી=ઝીણા ચોખા
નિભાવવો=કાયમ રાખવો,	મછવો=નાની હોડી	કરાડ=વાસાની વચમાનું ઉભુ હાડકુ
ગરમાવો=ગરમી, હુંફ	હલેસા=ચાટવા	
	સુકાન=વહાણને ફેરવવાની ગતિ આપનાર	

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે? માછલા શા વડે શ્વાસ લે છે? પાણીમાં વા છે કે નહ ને દાખલો આપી સમજાવો માછલાનુ લોહી કેવુ હોય છે? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી? માછલાનુ શરીર લીસુ શા માટે બનાવ્યુ? માછલાના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી? માછલી ઘણા ઇંડાં મુકે છતાં માછલા કેમ વધી પડતા નથી

પાઠ ૮૭.	લોચા=માસના મદ્દા	ક્ચરઘાણુ=ચુરેચુરા
નાગ=ફેણુવાળો સાપ	સ કોચી=નાની કરી	ફેણુ=સાપના માથા પરનો પહોળો ભાગ
કાચળી=સાપની ભીંગડાંવાળી પાતળી ચામડી	ડાચુ=જડબુ	બ્લીચીંગ પાઉડર=ધોવાના કામમા વપરાતો સફેદ ભૂકો
પાસળી=પાસાપરની હાડકી	નિચોવાઇ=દબાઇ	
	ડખ=ચટકો	
	ગળી જાય=ગળે ઉતારીદે	

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે? ઝેરી સાપ અને ઝેર વિનાના સાપમા ફેર શુ? સાપને કેટલા પગ હોય છે? કોને કોને પગ હોતા નથી? સાપનુ લોહી કેવુ હોય છે? સાપણ ઇડા મૂકે છે કે વિઆય છે? સાપનુ ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો? કયા ઝેરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમા કેવા સાપ થાય છે અને તેને શુ કહે છે? સાપને જેમ વળવુ તેમ શાથી વળી શકે છે? સાપનુ ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ? ચીતલ અને કોહનો રગ કેવો હોય છે?

પાઠ ૮૮.	કળી	લપલપ વી=બહાર કાઢી
માંસાહારી=માસ ખાનાર	જીવ હિંસા=હત્યા	ગોળો=પીડો
સેવાળ=લીલ	ગૂમ થવાથી=દેખાતા બંધ થવાથી	ભવ=અવતાર
ટીશી=કુંપળ, પાતરાની	ગુંગળાતી=અકળાતી	

સવાલ—દેડકું ઇંડામાથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે? તે શુ શુ ખાય છે આંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંડાનુ શું થાય છે? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે? આગલે પગે તથા પાછલે પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે? બધું મળી કેટલા આંગળાં હોય છે? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું? દેડકું શા વડે શ્વાસ

લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને સ.પની જીભમા શુ ફેર છે ? દાત હોય છે કે નહિ ? હોય છે તો કયા હોય છે ? દેડકા કયા કયા રહે છે ? દેડકો થતા સુધીમાં તેનાં કેટલા રૂપ થાય છે ?

પાઠ ૮૯.

પસારી=પહોળી કરી
વર્ગ=જાત
કરવત=લાકડા વહેરવાનુ ઓજાર
દાતા=કાગરાવાળી ધાર
બિડાય=બધ થાય
રજપુસ્તાન=ગુજરાતની ઉત્તરમા પ્રાત છે.
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
ગોરાડુ=પિળાશ પડતી
લ બગોળ=લાબો ગોળ
ટપકીદાર=ટપકીવાળુ
ફીણુ=પરપોટો

પાલા=પાંદડાં
ગળી=એક જાતનુ ઝાડ એમ.થી ગળીનો રગ બનાવે છે
કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
ધાણુ વાળે છે=નાશ કરે છે, ઉજ્જડ કરે છે
ઉજ્જડ=વેરાન, ઝાડ પાન વગરની
હીજુબાગી=કમનસીબ
ખરપડી=એ નામનુ જીવડુ
ભૂખમરો=ભુખેમરવાનો વખત, કડાકા

અગણિત=ગણાય નહિ એટલા, ઘણાજ
ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ, સૌથી સારા
વળામણુને=વિદાય થતો, હાથીઓ
ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને
પુરા કરવા=જીવ લેવો; મારી નાખવા
પાથરી=દાટી
ખાળી=અટકવી
ખાઉધરા=ભુખાળવા

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમા ગણાય છે, અને શા માટે ? તીડના આગલા ને પાછલા ભાગમા શો ફેર છે ? તેની પાખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનુ મો કેવુ હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ કયા પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામા ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે ? તીડના ઇંડાનો રગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમા કેટલા ઇંડા મૂકે છે ? ઇંડાનુ રક્ષણ

શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તેને શું ઘણું ભાવે છે? તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું? તીડ ઊડતાં થયાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતા અટકાવી શકાય?

પાઠ ૯૦.

જઠર=હોજરી, પાચન થવા માટે પેટની ડાબી બાજુએ ખોરાક ભરવાની કોથળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=માપ
ઘાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
કચળ=મેળ
ખુંધા=કમરમાંથી વળી ગએલાં
ઝળકતાં=વાંકા ઢાળ પડતા
ચટકો=ડંખ
ચમચમે=ઝમઝમે
લાળ=ચીકણું થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર અટકાવવા માટે જાળીદાર લુગડું
ક્વિનીન=સિંકોનાના ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું સત્ત્વ, તાવ કાઢવાની દવા (એ સ્વાદમાં બહુજ કડવું હોય છે.)
બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર, જૂ, વગેરેનાં ઈંડાં
ચોરસફુટ=૧૪૪ચોરસ ઈંચ, એક ફુટ પહોળું ને એક ફુટ લાંબું
કેરોસીન=ઘાસતેલ; વાદળી રંગનું પાતળું તેલ
રૂંધાઈ=ગુંગળાઈ
ડામર=ખનીજટાર
લોબાન=એક જાતનો ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે? મચ્છર કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે? મચ્છરના ઈંડાં

અટકાવવાનો ઉપાય કહો મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.

શ્રીમંત=પૈસાદાર	અત્યંત=ઘણું જ	અંબાડી=હાથી ઉપર બેસવાનું આસન
રસાલો=ખટકો, ઘોડા લશ્કર વગેરે	લપેટી=વિંટળી	ચગદી=કચડી
ભટ=બ્રાહ્મણ	ડોલ=આંકડીવાળું પાણી કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	દંતુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજવાળું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	ટેરવું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
	પુષ્ટ=ભરાઉ, જાડા	

સવાલ—શિયાજીરાવ કોણ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨.

સંબંધ=વળગણ	તલપ=ફલંગ, ઝડપ	રંગભેદ=રંગમાં તફાવત
બોથા=જડિયા, મુળના રેસા, ઠુંઠા	સબળ=જોરાવર	પરિપક્વ=પુરેપુરૂ પાકેલું
બેમાલમ=જણાય નહિ એવી રીતે	ફાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ, કારણ
	ગોધ્યા=પૂર્યા, કબજે કર્યા	ચકચકિત=ચળકાટ મારતો
	ફરક=ફેર, તફાવત	
	પલટાય=બદલાય	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેના મુખ્ય કેટલા અને કયા કયા કારણો છે તે દાખલા આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું? ફૂલનો

રંગ ભભકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફૂલનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩.

ગલીઓ=સાંકડી શેરીઓ
હૃદય=હોજની ટાંકી
ધોરી નસ=મોટી નસ
મોરી=નીક, નાની ગટર
ગરનાળુ=મોટી ગટર,
પાણી જવા માટે ઉપરથી બંધ કરેલો રસ્તો
ક્ષીણ થાય છે=કમજોર થાય છે
શિરા=નસ
રેંટમાળ=પાણી કાઢવાનું ઢોચકાવાળું ચક્કર
સ્નાયુ=જે તાંતણાથી હાડકા સાથે માંસના લોચા વળગેલા છે રહે તે
ધબકારો=ટકોરો
ટકોરો=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવુ છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનુ બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાના હોય છે ? હૃદય કયા આગળ છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો ગંદુ પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લેહી વહેવાનો મુકાબલો કરો અસ્વચ્છ લેહી જે નસમાં થઇને જાય છે તેને શુ કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે ? તદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમા કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો હૃદયનુ ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો

પાઠ ૯૪

શ્વાસ=દમ લેવો
મૂત્ર=મુતર
વાટે=રસ્તે
ઘટ=ખોટ
કાઠું=શરીરનો બાંધો
પેજવાળા=કાંજીવાળા
તૈલી=તેલવાળા
ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
સૂક્ષ્મ=ઝીણો
ક્ષાર=ખાર
સમાર=દુરસ્ત
વીધરીને=પીગળીને, ઓગળીને
ફેફસાં=છાતી માંહેની જે ઇંદ્રિયવડે શ્વાસ લેવાય ને બહાર કઢાય તે

શાહીચૂસ કાગળ=બ્લોટિંગ પેપર
આંતરડું=ગુંચળું વળેલો દોરડા જેવો પેટનો ભાગ. (એ જઠરની નીચે ડાબી બાજુપર છે)
કાળજું=છાતીને જમણે પાસે જે પિત્તાશય છે તે
શૌચ=ઝાડો
મલ=મેલ; વિષ્ટા
તત્ત્વ=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કોલસાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જો આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ખાવીએ છીએ ત્યારે મોંહામાંથી જે થુંક છૂટે છે તેનું નામ શું? મોમાં મૂકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યા તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મલ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોમાં મૂકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજું અને આંતરડાનું ડ્રોઈંગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૫.

નિભાવવાને=ટકાવવાને, કાયમ રાખવાને
નિરોગી=તંદુરસ્ત
કુંજો=મોટવો
વિંટાળ્યું=લપેટ્યું
ધ્રુજારી=કંપારી
મંદવાડ=ગરમી ધીમે વહેવડાવનાર
ધાસ્તી=બીક, ભય
છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળું
મેળાપ=સમાગમ; સં૦

રેશમ | જમાવ=એકઠું થવું તે | શોષવું=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? ઊનનાં લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. ઊનમાં કેવો ગુણ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે? ઊનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ? સુતર ને ઊનનો મુકાબલો કરો. ઊનનાં લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૯૬.

સાડી=બૈરાંને પહેરવાનું રેશમી લુગડું
સાલ્લો=બૈરાંને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ખાદી=એક જાતનું જાડું દેશી લુગડું, દોટી
લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ અને કપાસીઆ જુદા પાડવા, ચરખામાં પીલાવવો
જીન=કપાસ લોઢવાનો સંચો
ચાક=કપાસ પીલવાની ચરખાની ધરી
કાંતવું=[illegible] દોરા કાઢવા
પીંજણ=પીંજવાનું ઓજાર
તાત=બકરાના આંતરડાની દોરી
તંગ=સખત
ગોટીઓ=પીંજરાનું લાકડાનું ઓજાર (એનો આકાર ડમ્બેલ્સ જેવો હોય છે પણ છેડા ગોળાકાર હોય છે)
ગાભો=પીંજેલો રૂનો ગોટો
કસ્તર=ઝીણો કચરો
રેંટીઓ=રેંટ
સાળ=લુગડાં વણવાનો સાંચો
બરછટ=ખરબચડું
લાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ
પીંજારા=રૂને સાફ કરનારા

સવાલ—રૂ શું છે? ક્યાંથી આવે છે? તે શા કામમાં આવે

છે? કપાસ લોઢવાના જીન મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? જીનમાં કેટલી બાટો હોય છે? અને તે શેની હોય છે? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? સાડી, સાળુ, ખડ. ધોતીઆં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે? સચા શેના બનાવે છે? અને તે શાથી ચાલે છે? હાથે ચલાવવાના સચા શાના બનાવે છે? રૂમાંથી કાપડ થતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭.

રેશમ=હીર
રૂપ=ઘ'ટ
જાળુ=ધાદો
કોશેટો=પતંગીઆને રહેવાની બાંધી ગોળ દડી
ગોટી=ગોળ દડો
કોકડી=દડી
તક=દાવ
શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
ર ગીત=ર ગેલા
કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે? એ કીડો શુ ખાઇને જીવે છે? કોશેટામાથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો રેશમ ક્યાથી આવે છે? કયા કયા શહેરમાં રેશમ ખપે છે? રેશમનો વણાટ કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે? રેશમ પર રગ ચઢી શકે છે કે નહિ? દેશી રગ ચઢાવવાથી શુ ફાયદો? વિલાયતી રગથી શુ નુકસાન? રેશમી કાપડ આપણા દેશમા સચામાં વણાય છે? સચામા કયા વણાય છે? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮.

કોલુ=શેરડી પીલવાનો સચો
છારી=પડ, પોપડી
તરી=ઉપર આવી
ઘાડો=જાડો
છાબકો=છોબો
લીલ=સેવાળ
ઉઝરડી=ઉખેડી, ખોતરી
ચાસણી=ખાંડમા પાણી રેડી ઉકાળી તાર નીકળે એવી ઘટ બનાવે છે તે
આયાત=બહાર ગામથી આવતો માલ
ચોવડાં=ચારવડા, ચાર પડવાળા

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનુ કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઇ કઇ વસ્તુમાંથી બને છે?

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખભાતનો અખાત ખભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમા જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે, એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનુ કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમા દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાજ જમીન છે ખભાતના અખાતની ઉત્તરમા અને પૂર્વમા આવેલો બીજો ભાગ છે એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ઘણીખરી સપાટ છે પણ દરીઆ કીનારાની દમણથી તે ખભાત સુધીની જમીન નિચાણમા આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાથી નીકળનારી દમણગગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમા વહે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાથીવહી કચ્છના રણમાં સમાઇ જાય છે એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે.

કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરૂં છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમા પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમા આબુ પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી, ને ઉનાળામા પાણીની આપદા પડે છે, એવા રણના મુલકમા સાંઢણીપર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમા ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડા અને આબાના ઝાડ ઘણા ઊગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાથી પરદેશ ખાતે ઘી ઘણું જાય છે.

પચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ઘણા છે, તેથી ત્યાની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતા નથી જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડા ઘણાં થાય છે. પંચમહાલમા મકાઇ ઘણુ પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ઘણાં થતા નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમા તમાકુ ઘણો સારો થાય છે,

માંડવી તાલુકો, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાણીઆં છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમા લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી અને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખા પડે છે, અને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામા ખાડી ઘણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝા ઝાડ નથી. માડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમા જંગલ ને ડુંગરા છે વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમા ડાંગર થાય છે. અને બાકીના ભાગમા તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામા તથા હાસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો, અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમા ઘણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે. એનુ રૂ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુંબઇ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું રૂ ધોલેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઇ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સોરઠ કહેતા હતા કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે, કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમા ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજો ડુંગર છે, ત્યા શ્રાવક લોકો જાત્રા કરવા જાય છે ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે, કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતા ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆ-વાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમા છે અને વચલો ભાગ ઉંચાણ છે. તેથીજ એમા મોટી નદી નથી. મોટી નદી ભાદર છે તે ચોટીલાના ડુંગરમાથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમા કચ્છના અખાતમાથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાઠામર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર, (સુદામાપુરી) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ બંદરો છે એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઇ વગેરે બંદરે જાય છે. કાઠિઆવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમા જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમા વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોકણ. દક્ષિણમા મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમા સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર,

સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોઢું જડે છે, અને જલ સંસ્થાનમાંથી માળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણ નો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે, ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિએરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણા ઉગે છે, કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિએરને, મીઠું. ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ

મધ્ય ભાગમા ડુગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉચામાં ઉચો શિખર કાળો છે. એમા એકે નદી નથી, પણ નાગમતી, રૂકમવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમા સમાઇ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલબીઆ, ઊન, મીઠું, ઢોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાતમા સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકોને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનુ મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમા ઉનાળામાં અને ચોમાસામા બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમસામા હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામા હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતવાડીનુ કામ ચાલે છે. સિંધ

પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગીષ્ટ છે માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી. ઘઉં, મગ, જવ, રૂ ને તેલીબીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિક્ટોરિઆ	લશ્કર	ચૈત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	સ્થાન	નિશ્ચય
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠર્યું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઇસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધડકો	અવસ્થા
સભ્યતા	મુક્તિ	સુમિત્રા	ભિક્ષા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૂર્છા

શુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયાં	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	દિલ્હી	અધર્મ
ઉદ્યમો	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝભ્ભો	વીત્યા	ડાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઇ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
એંજિન	ચિઠ્ઠી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરુદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાવ્યું
સોપ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ	પારખ્યું
ચોકખો	વનસ્પતિ	કપ્તાન	માર્ગ
સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્થર	સ્વભાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	વ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્નું	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડ્યું
[illegible]	સદ્બુદ્ધિ	ગુમાસ્તો	બંધુધર્મ

મૂખ	અમૂલ્ય	મશ્કરી	ચિત્રશાળા
સ્વામીજી	સસ્તા	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	ઇંગ્લાંડ	વિક્રમાજીત	પ્રાણજીવન
ચર્ચા	અંગ્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોલ્લા	પત્ની	ગુસ્સો	રૂસ્તમજી
શ્રોતા	ડેન્માર્ક	નિર્દોષ	દસ્તાવેજ
જ્યોર્જ	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેલ્સ	પીગળ્યુ	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડ્યુક
આર્થિક	ધ્યાન	જન્મ્યાં	કર્નલ
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
પન્ના	સુધર્યો	અંધકાર	શિષ્યો
પોર્ટુગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
યુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઈ	પિત્તળ
વ્યાઘ્રચમ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તે
બળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે	તત્કાળ
સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ	વસ્તી
ઇંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	સુન્ની
બ્રહ્મર્ષિ	ઠોક્યા	હુન્નર	બ્રાહ્મણ
રાજર્ષિ	ખખડાવ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
શૂદ્ર	જાગૃતિ	તંદુરસ્તી	વૈશ્ય

નિર્મળ   પૂજતા   સ્વચ્છ   શુદ્ધ
અરૂંધતી   અણીશુદ્ધ   સિદ્ધિ   વિઘ્ન
પ્રદેશ   સંભળાવ્યું   વર્ણ   ફ્રાંસ
વિચિત્ર   શ્રમ   કસ્તી   હેલેસ્પ્સ
મૃગજળ   તસ્દી   કન્યા   ખ્યાલ
દુર્દાંત   દુર્ગંધ   પુનર્લગ્ન   વિલ્બરફોર્સ
વિચાર્યું   શ્રાવક   ભક્કર   ચિત્ર
આંતર્યો   પરધર્મ   વિશ્વામિત્રે   પ્રતિદિન
પીસ્યાં   સ્ટેશન   અયોધ્યા   વિસ્તારી
ગર્જના   ચિત્રકૂટ   કાન્યકુબ્જ   પત્ર
મુર્ખાઇ   વિસ્મય   દર્શન   જુદ્ધ
જન્મારા   નિર્જીવ   વસિષ્ઠ   શેતરંજ
પ્રવીણ   સ્વાર્થ   પ્રસિદ્ધ   બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમી   પ્રીતિ   પોર્ટુગીઝ   પ્રવીણ
પરદુ:ખભંજન   પ્રતિજ્ઞા   આગ્રે   નિષ્ઠા
શ્લોક   ભીષ્મ   સિ-તેર   હુસ્લક
સ્મરણશક્તિ   સત્યભામા   અગ્નિનૌકા   વિસ્તાર
વિદ્વાન   મત્સ્યગંધા   સર્વત્ર   પૂજ્ય
સ્તબ્ધ   ઉત્કંઠા   સ્થાપન   શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ   શ્વાસ   પત્તા   દ્વારકા
અચ્છેર   અફઘાનિસ્તાન તીર્થ   મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર   ઈસ્લામી   ચિરંજીવી   પાટલિપુત્ર
અમૃત   દ્રવ્ય   પ્રિયભાઇ   ચંદ્રગુપ્ત

લલ્લુ રત્નો સૌભાગ્યવંતી સુદર્શન
અલ્પા નૃત્ય પત્નો સ્થાપ્યાં
ભાડુ ી જાત્રાળુ જિલ્લા બૌદ્ધ
નર્યા ખ્યાતિ ક્રમ મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ ચાલુક્ય કોતરાવ્યા હસ્તિનાપુર
દેવસ્થાન સંપૂર્ણ શ્રવણો દેવવ્રત
અદ્યાપિ વૃત્તાંત ક્ષત્રપ લવણપ્રસાદ
બક્ષ્યા ત્રિકોણાકાર ગુપ્ત યોદ્ધા
ત્રીસ ગુર્જર અલાઉદ્દીન આથમ્યા
પાંત્રીસ ગુજરરદ્ર માર્ચ ભદ્ર
હુલ્લો નાસરૂદ્દીન સપ્ટેમ્બર કિલ્લો
નિર્ભય પશ્ચાત્તાપ ધાન્ય સિપ્રી
ધસ્યો અંતઃકરણ ગવર્નર અગત્ય
સિદ્ધરાજ પ્રવાહ મહારાષ્ટ્ર કર્નલવુડિંગ્ટન
પુખ્ત મહંમદશાહ ત્ર્યંબક અગ્નિ
બર્બર ઠઠ્ઠા સહ્યાદ્રિ વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ લોકપ્રિય રીગિષ્ટ પ્રથમ
ત્રાસ મુસ્તફાબાદ કોલ્હાપુર ફોલ્લો
ક્રોધ વાત્રક મહાબળેશ્વર પ્રવાહી
યશોવર્મા ખટુંગજબક્ષ મંત્રીઓ પ્રસરી
સિદ્ધપુર ઉસ્તાદ ન્યાયાધીશો ગઢો
સહસ્રલિંગ શ્રીમંત ડિરેક્ટર સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય વાજિંત્ર દ્વીપકલ્પ ધાબકુપહા

વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કપડ
શોધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	કુક્રુક
વિચિત્ર	તત્ત્વ	શ્રીકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મબીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણુટિક	વિટાળ્યું
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધાસ્તી	સત્વ!
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાક્ષા	અર્ધી	ફિવનીન	કસ્તર
શ્વાસ	સુસ્ત	ઓક્સિજન	પ્રાણવાયુ

ડ્રિલ માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બને હાથ પગના થાપા સાથે અફળાવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૧૦) બંને હાથના આંગળાનાં ટેરવાં ખભે અડકાવવાં (૧૧) બને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મો સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બને હાથ સામા મુઠી વાળીને (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬) બને હાથ કેડપર રાખી પગનાં આંગળાપર ધીરથી બેસવું; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મુકી ડાબી ગમ વાંક

વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક ફુટનુ અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠા-ને અડકવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઇએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઇ એક ડગલુ પાછળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું (૨૪) ડોકું સીધુ કરી સામે જોવુ (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકુ સીધુ કરી સામે જોવુ (૨૭) ડોકુ જમણી તરફ ખ-ભાની સીધી લીટીમાં રાખવું, (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકુ સીધુ કરી સામે જોવુ. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેચવા. (મુઠીઓ બગલ આગળ લાવવી (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમા લાંબા કરવા. (મુઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગળ (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક ફુટનુ અંતર રાખવુ. (૪૦) કમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ જોયથી ચાર આંગળ ઉચો રાખવો (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ જોયમાથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવુ (૪૪) જમણા ફરવુ. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવુ.

—: બાળપોથી માટે :—

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૧ રોડ આનો.
"ડિકટેશન શિક્ષક" બે આના.

— પહેલી માટે :—

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૨. ૧॥ આના.
"ડિકટેશન શિક્ષક" ભા. ૧. ૨॥ આના.
ત્રિવેદિ વાચનમાળાનો "ડિકટેશન
શિક્ષક" ચાર આના.

— બીજી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૩. બે આના.
"ડિકટેશન શિક્ષક" ભા. ૨. ત્રણ આના.
સુરત શહેરનો "ભૂગોળ શિક્ષક" ૩ આના.

— ત્રીજી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૪. ૨॥ આના.
"ડિકટેશન શિક્ષક" ભા. ૩. ત્રણ આના.
સુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.
સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.
ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની
પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

— ચોથી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૫. ચાર આના.
"ડિકટેશન શિક્ષક" ભા. ૪. ચાર આના.
મુંબઈ ઇ. ભૂ. પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩॥ આના.

— પાચમી માટે —

"મુખગણિત શિક્ષક" ભા. ૬. ચાર આના.
"ડિકટેશન શિક્ષક" ભા. ૫. ચાર આના.
હિંદુસ્તાની ભૂ. પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

અદ્યાપિ બહાર ન પડેલાં એવાં પુસ્તકો.

એકવાર વાપરી ખાત્રી કરવા નમ્ર વિનંતી છે.

બીજા ધોરણ માટે અંકગણિતના મનોયત્ન પાંચ આના.

મુખગણિત શિક્ષક ભાગ ૧ થી ૬.

બાળવર્ગનો	૦-૧-૬	ત્રીજા ધોરણનો	૦-૨-૬
પહેલા ધોરણનો	૦-૧-૯	ચોથા ધોરણનો	૦-૪-૦
બીજા ધોરણનો	૦-૨-૦	પાંચમા ધોરણનો	૦-૪-૦

બીજા ધોરણની સૃષ્ટિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

"ડિક્ટેશન શિક્ષક"

બાળપોથીથી પાંચમી ચોપડી સુધીનો જેમાં:—

1] પાઠવાર અઘરા શબ્દો
2] જોડણીના એકજ સરખા નિયમવાળા શબ્દો.
3] કઠિન મળતા શબ્દોની તારવણી.
4] જોડાક્ષર.
5] મળતા જોડાક્ષર.
6] પરીક્ષાના ડિક્ટેશનમાં આવનાર શબ્દો.

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪॥ આના.

સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

સુરત જિલ્લાનો નકશો પાંચ આના.

કર્તા—છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.